Dr FRAN BINIČKI

Na Visovima

1890

Dr FRAN BINIČKI

NA RUŠEVINAMA

PRIPOVIJEST IZ LIKE U NEDAVNOJ PROŠLOSTI

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA ŠEST STOTINA I PETA

IZDANO MEĐU IZVANREDNIM JERONIMSKIM ČLANSKIM IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1941.

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE U ZAGREBU

PRVI DIO

1.

Odlanulo je Marku Županu, kad je u daljini ugledao vrške staroga diva Velebita. Odavno ga nije vidio, još otkad je pošao u bogosloviju. A sad mu se srce razdragalo, a pamet mu je uzela vesti nebrojene zgodice iz mladih dana. Odlanulo mu je pogotovu, kad su u sumrak njegova kola stala pred župskim stanom.

»Hvala Bogu! Već su mi se noge ukočile!« klikne stasiti svećenik, puna, prijazna, ali ozbiljna lica.

»Dobro došao, dragi plovane! Vjerujem ti, da su ti se noge ukočile. Nije šala. Ove mačke pužu nogu na nogu. A naši su kirijaši pametni, ali su im konji još pametniji. Došao si iz Senja u Sv. Križ. Ne treba da kirijaš kaže: »Eha!« Svratit će se konji sami pred prvu birtiju. Kad kreneš uz Vratnik, stat će barem kod bunara, pa na Vratniku, pa u Žutoj Lokvi. I tako redom. Još da je kočija, i Bože pomozi!«

Svećenik je slušao i vezao po pameti, da se dovine, ko to govori. U sumračju je gledao sijedog starca u ponošenu gospodskom odijelu. I najednom mu sjekne kroz pamet pa klikne:

»Jeste li vi to, dragi moj učitelju?«

»Pa ja sam, ja! Amo hodi, daj mi ruku! Hodi, da te zagrlim. Ti si, istina, svećenik, profesor, plovan i tako dalje, a ja uvijek stara derešina, seoski učitelj, mučitelj.«

Marko Župan prihvati ruku svoga nekadanjeg učitelja i poljubi je.

»Ne tako, Marko moj! Ne ljuti se, što te zovem tako. Biskup se ljubi u ruku, a ljudi ovako u junačka usta,« izusti učitelj i pritisne svećeniku cjelov na usta i na lice. »A ko je to s tobom? Tvoja mama! Amo i ti, starice, sretna majko čestitoga sina!«

Oko kola se skupilo dosta radoznala svijeta. Svi su radoznalo upirali oči u novoga plovana. Svi su ćulili uši, da uhvate učiteljeve riječi. A stara je Anica ganuta rupčićem trla suze sjećajući se onoga dana, kad je svoga Marka povela na uškolovanje. Onda je gospodin učitelj bio kršan, crna brka, a dobre volje, jer je njezinu Marku u šali rekao: »Vidim ti u očima, bistar si, dobar. Ti ćeš biti pop!«

Marko Župan nije htio prekidati svoga starog učitelja. A kad dođe do riječi, zapita:

»Dragi moj učitelju, što radi gospa?«

»Eto vidiš, lude mene!« lupne se starac po čelu. »Ta mama me je i poslala amo, da te čekam. Ne misli, da ja ne bih i sam došao. No ona mi reče: ‚Mali će Marko biti gladan i umoran.' Ne zamjeri, ona te uvijek zove ‚mali Marko' kao i onda, kad si izgledao, hoće li ona iz stana u školu. Pa veli mama: ‚U stanu ionako nema pokućtva, a kod nas ima gdje spavati.' Ljudi, skinite to s kola i odnesite u stan, pa čuvajte kao svoje. A gospodin će plovan sa mnom u školu.«

Lako je bilo ljudima sve skinuti i spremiti. Marko je imao samo najpreče pokućtvo. Ta već je nekoliko godina putovao od župe do župe kao i njegov prijatelj Martin. Bio je Marko odličan učenik, pa ga je biskup bio poslao u Rim. Kad je svršio nauke, postavio ga je za učitelja vjere u gimnaziju. Ali je Marko bio odlučan Hrvat, pa je morao iz gimnazije. A kod bana Kuena je bio u crnoj knjizi. Morao bi pljunuti na obraz, da dobije stalno mjesto. No on je volio u poštenju putovati, nego nepošten lastovati i uživati.

Gospođa je Anka raskriljenih ruku dočekala svoga »malog« Marka i nekadanju dobru prijateljicu Anicu. Kapale su suze, orio se veseli smijeh. A stari je učo Nikola uz tamburu zapjevao neke iz mlađih dana. Poslije večere je gospođa Anka staroj Anici pričala o svojoj djeci. Desetero ih je imala, ali su ostala samo četiri sina: učitelj, časnik, šumar i trgovački pomoćnik. Gospođa je živo željela, da joj koji sin pođe u svećenike, ali nije bila Božja volja.

»A ti si, moja starice, sve svoje dala Bogu, pa ti eto i Bog vraća.«

Međutim je stari učitelj pričao Marku:

»Znaš, Marko, baš mi je drago, da je gospodin biskup baš tebe poslao na ove ruševine u Čelopek.«

»Ruševine?!« u čudu će Marko Župan.

»Da, moj vrijedni učeniče! Valjda su ti rekli, da je crkva ruševna. Baš je pokojni pop Milan ležao na odru. Bili smo se sabrali u stan kao obično uz mrtvaca. Vani je bjesnila oluja. Najednom: kres! Strese se sva kuća. Svi se mi zgledamo. Neki praznovjerni i poplijede. Uto čujemo izvana: ‚Čuj, izgori!' Potrčimo van. Grom udario u zvonik. Gromovod bio slab i zvonik se zapalio. Nastane vika, zvona udare na vatru. Vidim ja: nema pomoći. Treba spasiti zvona. ‚Otvarajte prozore, pa spuštajte zvona!' viknem po vojnički. A ti znaš, kako su mene slušali u tvom rodnome mjestu. Tako i ovdje. Ona su moja tri hlapca bila kod kuće pa će i oni na zvonik. Sašli su zagareni, zadimljeni, ali su zvona bila skinuta. Zvonik se sorio, crkva začađila. Sutradan smo oplakivali vrijednoga pastira, a i stan Božji. Povjerenstvo zatvori crkvu, a biskup susjednom župniku povjeri upravu župe — u zao čas!«

»Zašto u zao čas? Je li susjed možda...?«

»Sakloni Bože, moj Marko! Dobar je pop Mate, no eto. Naš je svijet čudan. Rado bi, da mu pop Mate sagradi odmah crkvu kao u Zagrebu. Isprvice su se nadali, da će biskup poslati novog župnika za koji mjesec, pa su išli i u crkvu u susjedstvo. Ali se odbiše malo pomalo, zamrziše na popa Matu, pa mu ne daju ni drva ni ikakvih dohodaka. Ruševna je ova nekad lijepa crkva, ruševna je duša ovih župljana. Vidjet ćeš, moj dragi plovane. Lakše će ti biti obnoviti ovu crkvu, nego dušu tvojih župljana. Ja nisam svetac, ali nisam ni prokletac. Učitelj sam stare škole, kršćanin katolik. Što sam stariji, bliže sam grobu, pa ulazim u se kao dobro sukno. Zato me boli, što je ova nekad uzorna župa pala u ruševine. A ima zlotvora, koji ruše potajice. Oni će i tebi bacati klipove pod noge, jer te čekaju kao nečastivi blagoslovljenu vodu.«

»Molim vas, dragi moj učitelju, upozorite me prije, da ih upoznam,« izusti Marko. No starac će mirno:

»Prošao si svijeta, nisi dijete. Otvori oči, načuli uši, pa gledaj i slušaj. Kad što opaziš, kaži meni i našoj mami. Možda se ja i varam, jer mi se ne viknu neki šarenjaci i ulizice. Zato ne bih rado ogovarati. Samo ti kažem: sretan sam, da si baš ti došao ovamo. Nadam se, da ćeš obnoviti obje crkve. Proći ćeš kroz klance jadikovce, ali znaj, da ćeš imati i zaleđe, ako je već i staro i traljavo. Mama i ja, pa naša djeca i dobra mlada učiteljica — svi ćemo s tobom u oganj i u vodu. A najbolje je zaleđe sam Bog i tvoj imenjak sv. Marko, zaštitnik naše crkve i župe...«

2.

Ugodno je prospavao noć Marko Župan u stanu svoga dragog učitelja. Spavao je mirno, a prenuo se prije Zdrave Marije. Stari je mežnjar Pajo podranio jutros ranije nego obično. Bio se prije naučio zvoniti zorom. No otkad su zvona na stupima pred crkvom, a misa se ne govori u Čelopeku, polovica je župljana uskratila starcu onaj godišnji malić ječma. Kad bi mu prigovarali, zašto ne zvoni, kako Bog zapovijeda, nego kadikad, kad se rodi sunce, starac je spremno odbrusio: »Daj mi dužni malić (a gdjekoji je dugovao i polučak), pa ću ti reći.« No Pajo je sinoć dočekao novoga plovana, pomogao spremiti njegovo pokućtvo i prospavao u župskom stanu. Uranio je zorom, spremio sve za misu te došao pred školu. Stari se učitelj već digao i zabacio pušku, da će u lov. Kad opazi Paju, dovikne mu:

»Hodi, starče, ne budi trudnoga plovana!«

No Marko je već izmolio jutarnje molitve i prebirao misli, kako bi mogao izići, da ne budi drugih. Sad pozdravi milo starog učitelja, koji će mu:

»Ko bi rekao, da se i gospoda znadu rano dignuti! Eto, mislio sam te preteći i uloviti koga zeca prije tvoje mise. Ovako idem s tobom k misi. I mama će.«

»Moja mama svako jutro ide k sv. misi,« zadovoljno će Marko.

»Oj mali, i ja sam tvoja mama,« javi se iz kuće gospođa Anka. »Tvoja će misa za me biti danas mlada misa. Hodite vi muški naprijed, eto i nas dviju, a možda podrani i gospođica Marica.«

Marko je veselo uživao svježi jutarnji zrak i razgledao selo i okolicu. A osobito ga je zanosio krasni školski vrt. Sjetio se onoga vrta u svome rodištu, što ga je isto ovako bio uredio njegov onda mladi učitelj. Pajo pokaže rukom:

»Pogledajte, velečasni! Neka se sakriju sve ličke škole. Ovakoga vrta nema nijedna škola. Ali nema ni ovakog učitelja.«

»Ne laskaj, starče!« prekine stari učitelj. »Gdje si ti vidio školu i učitelje?«

»Ej gospodine, vidio sam, vidio. Ima blizu dvadeset, otkad ste došli amo. Onda sam baš stupio u mežnjariju. Pokojnog sam plovana vozio na sve zborove. A nisam bio slijep kod očiju. Svuda bih zavirio i u crkvu i u školu i u sekreštiju i u vrtove. Slušao sam učitelje, koji znadu kićeno divaniti, lijepo zapjevati. Ali eto. Meni je srce igralo od veselja, kad bih mogao u društvu otkresati: — Neka se svi sakriju za našega gospodina Nikolu. Pogledajte mu školu: crikva! Pogledajte djecu: čista kao anđeli, poslušna kao soldati. A vrtao: zemaljski raj! Naša djeca znadu, što drugdje uče u gemenaziji. Kad na ispitu prospe dijete, naš načelnik zija kao tele u nova vrata. A bilježnik se i blagajnik veselo smijulje i ponavljaju s djecom. I oni su potekli iz ove škole. A naša Mađarica svaki čas viče: teremtete...«

»O moj starče, znao bih i ja mnogo toga pričati, ali će biti i za to zgode, ako Bog da,« prihvati svećenik, kojemu je godio zgureni ćosi starčić živih očiju i jezika.

U župskom je stanu Pajo uredio oltarić, na kojem Marko Župan reče pobožno sv. misu. Pod misom je plakala njegova druga majka, stara učiteljica. I učitelj je tro suze. A i gospođici je Marici nehotice suza pala na molitvenik.

Stari Pajo reče kasnije:

»Bora mi, da su bili u crikvi Mađarica i onaj stari vuk, i oni bi bili zaplakali. I kladim se, da će za koju

godinu naša plovanija biti najpoglavitija. Samo Bože zdravlje našem plovanu i učiteljima!«

Kad je starac kasnije pomagao novom župniku razmještati pokućtvo, razveze prvi starac:

»Velečasni, doznao sam, da ste učili visoke škole u Rimu, pa vas zato biskup i poslao amo. Pametna je glava naš biskup. Zna on, da je naša plovanija bila na vršku, a sad je u ponoru...«

»Tako mi nabaci i naš gospodin učitelj,« prekine svećenik.

»Da, gospodine moj, tako je. Stari Pajo ne premašuje. Zna gospodin biskup, da naše rane može izliječiti samo onaj, koji je svaki dan gledao Svetog Oca Papu.«

»Pa ne baš svaki dan,« prekine svećenik.

»A svédno. No dok ste vi gledali Sv. Oca Papu, ovdje je potarnjak — potari ga sv. križ! — pleo svoje pletivo. Eto polovica župe živi u kombinatu, a na čelu načelnik i Mađarica poštarica. Krčmar je iznabožac, koji vjeruje samo u kesu. On se hvali, da će u svetac i u petak biti više svijeta u birtiji nego u crkvi. Ljudi među se kao psi i mačke. Brat bi brata utopio u žlici vode. Ja znam sve, kako u čijem loncu vari.«

»A otkud vam načelnik i ta Mađarica?«

»Načelnik je domaći. Bio je oružnik. Ali je negdje ranjen pa je dobio penziju. Inače je vižle, koje svuda njuška, pa nepoćudne javlja Kujinbanu. Znam, da s ocem i s popom čovjek ne dobi parnice, ali ga se i vi čuvajte. Nešto sam doćuknuo, ali još pravo ne znam. No Pajo ima oštro oko i dobar nos.«

Svećenik pogleda u Pajin nos. Bio je zbilja zahvatan i modrikast. A Pajo nastavi:

»Niko pravo ne zna, otkuda nam kanu Mađarica. Ime joj je Peta, a zove se Sičan. I zbilja je otrovna ko sičan. Vele, da je čaratanica. Zbilja je začarala i onu staru žandarinu, Stipu Gugića, a kamo li ne će mlađe. Ne zna se, je li lutorka, čivutkinja, koji li je bijes. No boji se crkve kao junica sikire.«

Kod objeda zapita Marko starca učitelja:

»Recite mi pravo, gospodine učitelju, kakav je čovjek naš mežnjar Pajo?«

»Ponajprije«, odvrati starac, »ne govori mi: ‚gospodine učitelju.' To mi je nekako tuđe. Ti si veći gospodin.«

»Pravo ima pàpa!« prihvati gospa Anka. »Zovi ti njega pàpom, a mene mamom, jer te volimo kao svoje dijete. A što pitaš za Paju, on ti je naš sveznadar. Mnogo melje, gdješto i primelje, ali je drugač dobra duša.«

»Samo jesi li čuo, kako mene hvali? Nemoj mu svake vjerovati!« doda učitelj. A Marko će:

»Ako je sve istina kao ono, što reče o vama, nema istinitijeg čovjeka. No je li istina, da taj vaš načelnik Gugić živi u ‚kombinatu', kako reče Pajo?«

»Štipavac bi se rado s nama sprijateljiti. Rado bi svoju pokćerku . . .« učitelj će, ali ga prekine gospa Anka:

»Ne spominji toga, pàpa! Nikad moj Krešo u rod s onakim gadom, pa da je carske krvi. A ti ćeš, Marko, doznati od drugih. Samo ti kažem: Pajo je sveznadar i rijetko se prevari. A reći će ti i pop Mate, koji dobro pozna naše ljude i prilike. Ja bih rekla, da je naša Beta ili Peta, kako vele ljudi, doušnica onih gore, pa zamamljuje i Gugića i sve druge, ne bi li izmuzla i novaca i tajna...«

3.

Načelnik je Gugić dočekao župnika posve žandarski. Malen, zdepast, crvena prostačkog lica, rijetka žućkasta brka, sivih očiju ustao je sa stoca u svome uredu, gdje je pušio i dremuckao. Ustobočio se, pružio svećeniku debelu ruku i hrapavim glasom progovorio:

»Dobro nam došli! Izvolite sjesti!«

Marko Župan nije pušio, pa mu je bilo neugodno u zadimljenoj sobi. A neugodno ga se dojmio i sam lik čelopečkoga glavara. Nakon običnih udvornih riječi prozbori načelnik iz neba pa u rebra:

»Gospodine župniče, o vama smo čuli mnogo toga. No ako vas je Otac Papa poslao amo, da nas sve pretvorite u svece, ljuto se prevario. Ja ne bih rado, da se u radu sukobite sa zakonom. Dobio sam nalog, da pazim na vaše korake i izjave. Preuzvišeni ban...«

»Hvala, gospodine načelniče,« prekine svećenik. »Ja dajem Božje Bogu, carsko caru, a služim Bogu i hrvatskom narodu. Svaka sila ima jaču sestru. Carevi su i banovi od danas do sutra, a narodi su trajni. Dobri su vladari i vlastodršci blaga kiša, što navlaži i oplodi njive i livade. A silnici su grâd i oluja, koja sve opustoši. Hrvatsku je na stotine puta opustošilo nevrijeme. No dok je Boga i hrvatske svijesti i ponosa...«

»I ja sam Hrvat, i te kakav, ali čovjek mora biti i vuk i lisica, sve ako je u srcu ovca,« dometne načelnik očito zadovoljan sam sa sobom.

A kad je župnik otišao, načelnik će blagajniku:

»Jesi li čuo? Samo što ne reče: Ban je zatornik naroda.«

»Mislim, da nije baš tako,« prihvati blagajnik Petar Lisac, mlad golobrad čovjek mačjih očiju, lisičava lica.

»Moj sinko, nikad od tebe žandara!« sažalno će načelnik.

»I ne daj mi Bože!« podrugljivo će blagajnik. »Žandar je za me...«

»Znam, znam. No ja mislim, da ne ćeš nikad biti pravi državnik. Eto, ti se klatiš po prelu. Zaviriš u silu kućâ, a nikad da si zavirio u dušu. Što bi ti rekao, kad bi ko pred tobom izustio na pr.: ‚Naš je načelnik Božje blago'? Što misliš, kakvo blago?«

»Ta magarac ili prasac!« izusti blagajnik i nasmije se zlobno. A načelnik prihvati:

»Tako je. I ako hoćeš da se digneš visoko, načuli uši, slušaj i javljaj mi sve. Pogotovu pazi na popa. Evo glave, da će za godinu dana otpiriti.«

»Onda je možete odmah odrubiti. Ali šta će mi vaša glava, kad je ne mogu ni pod zelje?« zlobno će blagajnik.

Bilježnik je Ivan Poljanić primio novoga župnika u svom stanu. Bio je on mlad, pristao, sposoban i pošten. Već je tri godine služio u svojoj općini, a opet se nije nikome zamjerio. Otac ga je htio školati, ali je umro, kad je Ivan svršio prvi razred gimnazije. Ivanu ne bi druge nego u pisariju. A čitao je rado i drugovao sa slobodnim ljudima. Razveselio se, kad mu je stari

nahvalio novoga župnika kao uzorna svećenika. Zato ga je i primio veselo i sa svim poštovanjem. U razgovoru mu izusti:

»Možda nije lijepo, gospodine župniče, možda ćete pomisliti, da ogovaram. No mislim, da mi je dužnost, da vas upozorim na vaše protivnike. Jamačno vam je spomenuo štogod vaš sveznadar mežnjar Pajo. Ali ni Pajo ne zna svega. Čuvajte se našega žandara - načelnika.«

»Nešto sam već naćuknuo. A vidio sam iz njegova držanja, da mi ne će biti prijatelj,« primijeti župnik.

»Ta komu je on prijatelj! On vam je šuplja bukva, prazna glava. A utvara sebi, da je najpametniji i da se u sve razumije. Ljudima zna otresito reći: ‚Ja sam ti bog i car i pop!' A potpisao bi slijepo i sebi smrtnu osudu, da mu je napišem. Ja sam mu mogao stotinu puta zasoliti, ali ne ću da budem podlac poput njega. Znam, da bi on mene rado strmoglavio, kad bi mi mogao naći zamjenika. Ona žandarina zalaže svoju glavu, da ćete naskoro otpiriti. A među ljudima sije glas, da se ne će ni pomisliti na popravak crkve, dok vi ne odete.«

»Pa što se to njega tiče?« zapita župnik, a bilježnik će:

»Baš i ne tiče. No eto: narod sam ne može popraviti crkve, sve da je i bolji. Treba tražiti pripomoć od vlade. A Kuenova garda mnogo drži do doušnika. Usto vam moram povjeriti jednu tajnu. Nedavno je putovao kroz Liku neki svećenik. Ne znam, što je ni otkud je. Samo znam, da je noćio kod načelnika, koji ga je kovao u zvijezde. »To je, reče, pravi pop. Ima ženu i djecu. Taj bi bio za nas. A usto mi je rod.« Nagovarao je svakako mene, da napišem molbu biskupu, neka njega imenuje. Kad ja ne htjedoh, nadrlja on, a potpisa naša poštarica-doušnica i krčmar gulikoža Grga Bradvić, i to u ime svega naroda. Sad su bjesni, jer se biskup nije ponizio.«

Gospođa se Beta sva rastapala od dragosti, kad ju je župnik posjetio. Pripremila je slatkiša, likera, tokajca.

Obukla je najljepše odijelo i sva se zalila kolonjskom vodom. A sve je gledala, da mu zaviri u oči. No on se čuvao, da im se oči i ne sastanu, pa se brzo i oprostio.

Debeli je krčmar Grga dočekao župnika već navrzan i pozdravio ga: »Ave et salve, Reverendissime!« Učio je Grga nekad nekolike latinske škole. Ali se nije htio mučiti matematikom ni literaturom. Volio je litraturu svoga ćaće, koji je držao krčmu. A kad se Grga oženio, potisnuo je ćaću u zapećak, pa je starac bio željan i čaše vina. Kad je novi župnik sio za blatan stô, Grga mu natoči punu čašu špire, kucne se s njim, pa vikne:

»Bibus, reverendissime! Pij, pope, i ti si pop, a usto Ličanin. Za nas najfinija tica jest prasica, kada joj je od kupusa krilo, a pod krilom još dvolitra vina. Koliko ga je ispio onaj pokojni pop Milan, mogli bi ploviti brodovi. A kad je njega odnio đavo i od veselja zapalio naš zvonik, ostavio mi je blagoslov, pa se moja birtija pretvorila u crkvu. ‚I vnidu k oltaru' pa u škulju vrag...«

Župniku se zgadio taj prostak, koji je blatio pokojnog sveećnika, a usto izvrtao molitvu: »Vnidu k oltaru ... vskuju stužajet me vrag?« (»Pristupit ću k oltaru... zašto me rastužuje neprijatelj?«), koja se moli na početku glagolske sv. mise. Prinio je čašu k ustima, pa se brzo oprostio, da udahne čista zraka.

4.

Bilježnik je protiv volje načelnikove obavijestio kotar, da se u ruševnoj crkvi može misiti, jer je pregrađena i tako uklonjena svaka pogibao. I kotar je dopustio. A Pajo je iz petnih žila radio, da sve uredi i iskiti. I s kim god bi se sastao, pričao mu je, kako je novi župnik učio u Rimu, pa često gledao i Sv. Oca Papu. Glas je išao od usta do usta, te je sve željelo čuti plovana, koji je s Papom užinao, pa ga je sam Papa odredio za čelopečkoga plovana. Neki su uvjeravali, da će Papa poslati i novaca za popravak crkve. I tako je u nedjelju na Preobraženje bila crkva puna, nakljukana.

Međutim se Marko Župan vruće molio Bogu. A molila se i njegova majka, mama i pàpa te dobra učiteljica Marica.

Pàpa je uvježbao i pjevački zbor, u kojem su bili on, mama, učiteljica i bilježnik te mlada krojačica Milka Svilićeva, koju je stara gospa naučila sve kućne poslove, pa šivo i vezivo. A imala je i veoma ugodno grlo.

Zbor je započeo milo i skladno. No svijet je željno čekao, da svećenik zapjeva »Slava va višnjih«. A kad je Marko zapjevao iz puna grla, tako je zaorila crkva, da su stali u crkvi mahati glavom, gurati se laktima, davati znakove i šaptati:

»Esi čuja? Ka iz badnja! Vidi se, da ga je učija naš stari. Nije čudo, što ga je gostija Otac Papa. Bisno me pile za taban ujilo, ako ne bi pobisnija od veselja!«

A kad je Marko svršio evanđelje i živim ga hrvatskim jezikom pročitao puku, prozborit će prvu propovijed — nacrt svoga rada. Lijepo je, shvatljivo razložio preobraženje Isusovo, a onda je raspreo, kako treba da se preobrazi svaka pojedina duša i sva župa. Grom je sorio križ sa zvonika, srušio je zvonik, opustio crkvu. Duge se godine nije u njoj govorila misa ni blagoslov, nije stolovao Bog u Svetotajstvu, već su se legli pauci i gamad. Takve su bile i mnoge duše i mnoge kuće. Nije se marilo za križ, za Boga. Đavolski su poslanici opustošili kuće i duše. Zavladala je međusobna mržnja, nečistoća, zavist i svi poroci. Obnovimo svoju crkvu, dignimo križ visoko k suncu. Neka naša zvona iz visa ore slavu Božju. A tako obnovimo i svoje kuće i duše. Neka stoluje u crkvi Bog na oltaru. Neka vlada Bog u našoj kući, u našem srcu, pa ćemo s Petrom moći zavapiti: »Gospodine, dobro nam je ovdje!«

Dok je svećenik govorio, svi su napeto slušali, svi su požudno hvatali svaku njegovu riječ. Nakon propovijedi pozva Marko sve one, koji žive u divljem braku, neka što prije dokrajče sramotni život. Upozori ih i na crkvene i građanske kazne. Istakao im je, da se divljim brakom sramoti i župa.

Kad su se ljudi razilazili poslije mise, bila su im puna usta novoga župnika. Starci su i starice govorili:

»U zlato mu se svaka okovala! Sam ga je Bog poslao k nama.« Svi su pošteniji priznavali: »Ni za dlaku nije prevršio. Govorio nam je iz duše.« Zlobnici su dobacivali: »Borme se naš pop ne šali. Ne ćemo se više vjenčavati pod vrbom. Jesi li čuo, kako je prišio svakom svoju?« Drugi su dodavali: »Ne ćeš više smjeti ni u birtiju ni k Mađarici. Hoće popo, da pretvori sav Čelopek u crkvu.«

»Novo sito dobro sije!« zaglavili su neki. »Mi ćemo se držati svoga, a pop će bacati bob o zid, pa će i on klepce u torbu.«

U crkvi je bila i gospa Beta i načelnik. Beta je bila u prvoj klupi, a načelnik u zadnjoj. I njih su dvoje slušali napeto, a svaka im je riječ poput strijele padala u srce. Beta je držala rupčić na očima, kao da tare suze. A zapravo samo zato, da zakrije oči i lice. A Gugić je tro znoj s čela i u sebi sipao psovke na buntovnoga popesinu smišljajući, kako će mu zasoliti kod obje vlasti.

Krčmar je Grga poslije mise uzalud čekao, da se ko navrati na čašicu. Uzalud je vikao s vrata: »Gospod s vami — talir nami!«

Po podne je na blagoslovu opet crkva bila puna.

»Koji je to vrag?!« ciktao je načelnik, koji se dovukao Grgi, da se dogovori.

»Borme vrag i stovrag, amice,« uzvrati Grga. »Sad će se svi crkveni pauci preseliti u moju birtiju, a ja ću morati sam piti i plaćati. I onaj je stari vrtoglavac opet u crkvi. Tužit će valjda razmetnoga sina... Nego znaš što? Da zovnemo tvoju Mađaricu, pa ćemo uz karte i uz dvolitru zapjevati »Gospodine pomiluj«...

»Pa i Beta je otišla na blagoslov!« srdito će načelnik.

»Blagoslovljena je ona među momcima, pa joj ne treba popova blagoslova,« zlobno će krčmar. »No znaš, što mi pade na um? Žene su plitke. Najvole sablju i uniformu. Pazider, da ti Bete ne preotme ovaj naš novi apoštol...«

»Ne će imati kada, evo glave!« zareži Stipe Gugić.

Međutim se u crkvi blagoslov svečano svršio, a novi se župnik pred crkvom uzeo dogovarati, kako će obnoviti crkvu. Učitelj predloži:

»Najbolje je, plovane, da, recimo, danas osam dana dođu u župski stan svi domaćine, pa da se porazgovorite potanko. I ja ću doći.«

A kasnije mu reče nasamu:

»Znaš, mali, i druga je meni na pameti. Najprije ćeš izlučiti one, što žive u ‚kombinatu', što veli naš Pajo. Reći ćeš im, nek urede svoje poslove, kako Bog zapovijeda, a onda neka dođu među poštene ljude. To će ih bocnuti. Onda ćeš uzeti na oko zavađene, pa ćeš ih već po svoju navesti na pomirbu.«

I zbilja se naredne nedjelje sastali nemalo svi kućni starješine. Kad im je župnik razložio, da oni, koji žive u divljem braku, ne mogu ni u kakvo kolo pravih katolika, pobraše se neki zastiđeni. A stariji čestiti ljudi odahnuše. No župnik opazi, da se mnogo njih gleda poprijeko. Kad ih stavi na sito i rešeto, zamijeti, da se grizu većinom radi sitnica. A svagdje opazi prste gospodina Gugića, komu su se i ljeti i zimi legle kokoši i guske, janjile ovce, a često i krave telile, dašto sve u tuđoj staji i kokošinjaku. Župnik odovud, učo odonud, i svi zavađeni pruže desnice jedan drugome. A župniku obećaju, kad se zaleže među njima nesporazumak, da će se najprije navratiti k njemu.

Dvojica se ne pomiriše, dva rođena brata Modrića: Jakov i Joso. Jakov je premašio pedesetu, a Joso dosegao. Živjeli su sve donedavna kao dva oka u glavi. Ali se najednom zakvačile žene: dijeli, pa dijeli. Jakov je imao sina za ženidbu. A načelnik je obećao Jakovu, da će ga metnuti u kruh. Samo eto... I planinka je Jakovljeva češće puta s torbom ulazila u kuću načelnikovu, a načelnikova je pokćerka Tonka veselo primala i gostila. I selo je uzelo šuškati, da bi Tonka voljela za Milu Modrićeva, nego za Krešu učiteljeva. Neko riječ, neko dvije, pa se i braća zajela. Nije druge, nego se dijeliti. Načelnik će s krčmarom i s blagajnikom dijeliti braću. Dijeli ih tri, četiri puta: uvijek Jakov nezado-

voljan, a svaki put dobiva više. Trn probija sve dublje u zdravu nogu.

Sutradan će župnik s učiteljem ravno u kuću Modrića. Ponijet će i vina i kolača, što ih je priredila mama. Vratiše se oba zadovoljna, a Jakov i Joso pomiješaše žito na gumnu.

5.

Marko je Župan naskoro upoznao sve svoje župljane. Ustajao je redovno ljeti prije pet, a inače u pet. Izmolio bi jutarnje molitve, časove i pripravu za misu. Iza toga bi po sata razmatrao, a onda misio. Čim su ga župljani upoznali, počeli su kapati na ispovijed. Najprije ženske, a onda i muški, pa i oni, koji se nisu ispovijedali 10, 20 godina. Jedan je privlačio drugoga. Kad se započela škola, Marko je redovno i zamamljivo razlagao vjeronauk. Pomagao mu je pàpa i mama, a pogotovu mlada učiteljica Marica. Ona je mališe učila pjevati, pa je uvježbala i mali zbor, koji je obično pjevao u crkvi. Poslije su se stale javljati i odrasle djevojke, što ih je sakupljala lijepa krojačica Milka Svilićeva. Djevojke osnovaše društvo za naknadnu pričest, a stariji se stadoše upisivati u apostolstvo molitve. Marko je Župan počeo obnavljati živu crkvu. A uza sve napore protivnika stane obnavljati i kamenu crkvu. Načelnik mu je neopazice bacao klipove pod noge. Ipak nije mogao spriječiti, da od vlade ne dobije nešto potpore i beskamatni zajam. I zvonik se počeo polako dizati. A dok su zidari radili, bane u župski stan krčmar Grga, pa će u po ruga:

»Laudetur Jesus Christus! Servus humillimus, reverendissime!« (»Hvaljen Isus! Najpozniji sluga, prečasni!«)

Župnik prijazno odzdravi i ponudi došljaku stolac, pa zapita:

»Čim mogu poslužiti?«

»Svačim i ničim, da vam pravo kažem. Treba mi krsni list za marvinsku putnicu, t. j. za me. Idem preko Lokve,« odgovori Grga.

»Vi, gazda?« začudi se župnik. A Grga će:

»Vražji sam i ja gazda, moj reverendissime! Otkad ste vi otvorili svoju crkvu, opustjela je moja vražja. Sad ću pljunuti u dlane, pa potražiti nove bogove u novom svijetu. Vi znate, da je moj bog Mamon...«

»Dakle sve niže!« probijeli župnik.

»Pa kad sam ja bio visoko? S vragom došlo, s vragom i otišlo. Sad će onoj staroj vucibatini narasti krila, pa će se hvaliti: dopro je moj očenašić do Boga.«

»Nemojte, prijatelju, tako o svome ocu. Bog će vas!« blago će Marko.

»Gospodine moj, za vas je bolje, da mene đavo odnese. Jedan protivnik manje. No ja sam vinski brat, a in vino veritas (u vinu je istina). Pripravit ću ja mjesto u paklu i onim zakukuljenim i zamumuljenim — načelniku i Mađarici.«

A Mađarici se stalo selo čuditi. Dok nije došao mladi župnik, gospa Beta ni na Božić u crkvu. Zato se nije znalo, ni koje je vjere. A sad svaki dan prva. Čim Pajo otvori crkvena vrata, eto nje. Sjedne u klupu, iz koje može najbolje vidjeti, pa čeka. Kad župnik na oltar, ona prati svaki njegov korak, svaku kretnju, svaku riječ. A kad izlazi iz crkve, gleda se dotaknuti Markova skuta. I svijet šapuće:

»Čudo Božje, još će gospa Peta u koludrice. A što će Stipančina?«

Samo mama i pàpa nevjerovno kimaju glavom, pa prikričavaju župniku:

»Pamet u glavu! Što je zmija ljepša, to je žešća.«

Jednoga jutra ne dođe Beta u crkvu. Kad Pajo na poštu, ona još u postelji, pa će iznemoglim glasom:

»Molim, starče, pozdravi gospodina, da me posjeti. Slabo mi je...«

»Treba li sv. ulje?« zapita sveznadar i dvoumno kimne glavom.

»Ne, ništa. Ni vas ne treba. Neka dođe sam župnik.«

I župnik pođe, ali će Pajo za njim nezovice, pa će se zguriti kraj vrata. Vidi li, da se gospa ispovijeda, lako će se odmaknuti. A kad župnik uđe u namirisanu sobu, Beta slabim glasom zamoli:

»Primaknite se bliže! Tako. Vidite, kako mi gori glava. Vidite, kako mi kuca bilo. Metnite mi ruku na srce!« I otkrije plahtu te pokaže razgaljena prsa. No Marko potegne ruku k sebi, obori oči i šane:

»O Gospođo moja, spomeni se, da sam sav Tvoj...«

A Beta će kao u groznici:

»O gospodine moj, jedva sam vas dočekala. Srce mi hoće da iskoči. Ne mogu naći nigdje mjesta. Ni u koga se ne mogu pouzdati. Eto vama ću razgaliti srce, pa radite, što vam drago. Svijet mi zavidi. Vele mi: lijepa je, bogata je, moćna je. Kažu mi: čaratanica je, koja zatravljuje oženjene i momke. A ja sam jadnica, prosjakinja. Udadoše me mladu za stara bogataša. A on poludi i u ludnici sam sebi oduze život. Ostavih dom i rod, da tražim mir i sreću. Ne nađoh toga u svim razbludama. Otkad dođoste vi, upoznah pravu sreću i zadovoljstvo. Nađoh svoj raj. O dragi, dragi moj, ne tjerajte me iz raja. Ti si moj raj, moja sreća, moj...«

I kao mačka skoči iznenada te zagrli svećenika i primakne svoje lice k njegovu. No on se okretno izvine iz njezina zagrljaja i zlovoljno vikne:

»Zmijo!«

A ona skoči iz postelje, obujmi mu koljena istiskujući:

»Moj si, moj, ne dam te ni Marici ni Milki ni Bogu ni vragu!«

Uto stari Pajo otvori vrata. Poništena se zavodnica zavuče pod plahtu i brizne u grčeviti plač. Malo poslije dođe načelnik, da vidi, što se desilo njegovoj golubici, kako je obično zvao Betu. Kad se primakne k njezinoj postelji, ona ga odgurne šapćući:

»Ti si gad, svi ste vi gadi, vuci bez srca. A ja sam zmija, da znaš, zmija!«

Gugić po običaju ispije čašu pelinkovca i mašući glavom izađe iz kuće Betine te će k općini, da muči obične muke. Na putu ga sretne Tonka, vijoglava plavojka kao stručak. Bila je dosta pristala, ali zapuštena, svojeglava. Neki su zlobno dobacivali, da joj nije sve kod kuće. Ona bi nestašno odgovarala: »Za me ih je dosta.« Kad je vidjela, gdje druge djevojke idu u crkvu,

počela je i ona. Zamolila je i župnika, neka je primi u djevojačko društvo. Župnik je vidio, da je djevojka razmažena, pa ju je pozvao, neka dođe češće k njegovoj majci, pa će je poučavati i pripravljati. Napokon joj je dao i lijep molitvenik. Tonka poleti k načelniku i vikne mu:

»Gle, tata, što mi je dao moj gospodin!«

Tonka je i prije znala župnika nazvati »moj gospodin« i spominjala je, da ga najvoli od svih ljudi. A i on voli njoj više od svih djevojaka. A kad je načelnik vidio molitvenik i natpis: »Dobroj Tonki«, zamislio se. I dok je u uredu pušio i premetao misli, sinu mu u glavi. Kad je došao kući umoran od teškoga posla — potpisao je nekoliko spisa, što ih je napisao bilježnik —, reći će Tonki:

»Pripravit ćeš malu užinu i pozvati svoga gospodina na kavu. Razumije se, kava najzad.«

Začudila se Tonka, a čudno je bilo i župniku Marku, što ga zove načelnik. Pomislio je odmah, nije li kakva stupica. Ali je pošao s Tonkom, koja se bila malo bolje uredila i začešljala pa skakutala uz ozbiljnog župnika kao bezbrižna ptica. Načelnik dočeka župnika pred kućom neobično dobre volje i kao razdragan. Čim je Marko sio za sto, eto nosi Tonka stolnjak, pladnje, čaše.

»E da sam znao...« probijeli Marko, ali ga načelnik presiječe:

»Nemojte, plovane, ta ljudi smo. Gora se s gorom ne sastaje, a ljudi se sastanu i iz najdaljih strana. Eto, kušajte ovih kolača. Umijesila ih je moja Tonka. I kruh peče sama. Dobra je ona kućanica. U sve se pomalo razumije. Malo je vijoglava, ali nije loša srca. Vi ste je već počeli blanjati. Nisam se nadao poslije...«

»Molim, načelniče, ja vršim samo dužnost. Hoću da budem dobar pastir...« prekine Marko, a načelnik će:

»Tonka, hodi malo van. Imam ja nešto... Da, želim vam, plovane, od srca sve reći o svojoj Tonki. Svijet nagađa o njoj, što je, ko je, otkuda je. Ja drugima kažem: Tonka je moja pokćerka. A vama kažem istinu: Tonka je moje dijete. Bio sam oružnik. Služio sam na razne strane. Prije dvadesetak sam se zagledao u pri-

stalu djevojku i zaručio se s njom. Zamolim ženidbenu dozvolu, ali zaman. A čovjek je slab. I tako Tonka na svijet, a malo poslije njezina majka pod ledinu. Ne čudite se, što je Tonka onaka. A shvatit ćete i očinsku brigu. Tonka je već za udaju. Jakov je Modrić htio na svu silu da je uzme za svoga sina. Dobra kuća, ali šta će Tonki seljačina? Nisam se nikako mogao oduprijeti, već naputim Josu, neka zatraži diobu. Istom kad momku izbih iz glave svoju kćer, pomirih braću.«

Marko je Župan znao, da baš nije sve tako, kako priča Stipe Gugić, ali ni zuba ne obijeli. A načelnik natoči, kucne se, ispije, pa nastavi:

»Naš učo, kako znate, ima sina Krešu. I on se ofrkava oko moje Tonke. Ali što je Krešo? Trgovački pomoćnik. Tuđi sluga. Treba se pomučiti, dok otvori svoju trgovinu. A svaki otac gleda, da zarana udomi svoje dijete. I eto, pade mi na um. Tonka se razumije u kućanstvo, a vaša je mama već jednom nogom u grobu. Tonka bi je mogla zamijeniti. Ionako govori uvijek o vama i zove vas svojim gospodinom, a hvali se, da i vi nju volite...«

»Hvala vam, gospodine načelniče. Dok je živa moja stara majka, ne treba mi druge gazdarice. A poslije će se Bog postarati,« odvrati mirno župnik.

»Pa ja baš ne mislim na gazdaricu, nego ... Budimo iskreni, svi smo od kosti i od mesa. Ni vi niste pali s neba. I ja sam bio u vašim godinama. Služio sam onda u Srijemu. Ondje su oci dovodili svoje kćeri k mladom župniku, da izabere za ženu, koju hoće...«

»Gospodine, čast vama, ali vam ne mogu vjerovati!« uozbilji se župnik. A načelnik nastavi:

»Na poštenu riječ! Vi ste se možda uzdržali dosada, ali ... Eto, budite mi zet. Bit ću vam dobar otac, a ne bojte se, ne će vam ništa ni biskup ni papa. Pij, zete, daj mi ruku! Tonka hodi, da vas blagoslovim!«

Marko je Župan sjedio časak, kanda ga je grom ošinuo. Nije znao, sanja li, sluša li na javi. A kad se sabere, skoči, vikne:

»Zlotvore!« i mune iz kuće.

Začudili su se mama i učo, kad su vidjeli Markovo lice posve zažareno. A kad im ispriča sve, prozbori prva gospa Anka:

»Jesi li čuo, pàpa? Nisam li ti rekla češće, da s onim gadom ne smijemo imati posla? Daleko mu kuća! A ti si, moj Marko, junak, pa neka te Bog brani!«

»Bio je ovdje naš sveznadar,« prihvati učitelj, »i pričao nam je, što ti se jutros desilo s Mađaricom.«

»Eto ga na!« zlosrdne se župnik. »On mora odmah sve na veliko zvono. A prikričah mu, neka ne govori ni živoj duši.«

»Ne ljuti se, mali!« milo će mama. »Zna Pajo, da ti pripovijedaš nama sve, što nije službena tajna. A zapravo smo mi krivi. Malo prije dođe on k nama, da potraži tebe. Po običaju zapita odmah: ‚Kakvih novica?' — ‚Pa ti bolje znaš,' kaže mu pàpa. — ‚E znam ja i više, nego vam je gospodin rekao.' — A učo tobože, ko da zna sve, veli: ‚Pa daj pričaj.' I ispriča nam sve. A onda će: ‚Htio sam gospodinu pripovijedati, što je bilo poslije. No svedno, rekao mu ja ili vi. Švrljam ja cestom ispred pošte. Pogledam tobože na drugu stranu, a ispod oka zirkam u poštu. Uto me zovne Mađarica: »Starče, samo časak.« — »Nemam kad, gospe, ja imam posla,« kažem ja. A nemam ništa, van da doznam kakvu novicu i dočekam užinu, što je spremi gospodinova majka.« — »Ali samo tren, da zagrizete kolačićâ i malko se zagrijete pelinkovcem.« — »Pa kad ste navalili, evo me, ali samo časak.« Kad ja u sobu, ona odmah zaključa vrata, pa preda me kolačiće i pelinkovac. Ja se tobože nećkam. A ona sve nudi, pa tobože u šali: »A srdi li se gospodin plovan na me?« — »Zašto, gospe?« — »Pa za ono, što se jutros našalih s njim. Htjedoh se osvjedočiti, je li on kao i drugi. Toliko govori o ljubavi, mislim sama u sebi, pa da vidim, ima li srca. Ali sam pogriješila, što mu nisam rekla, da sam još djevojka.« — »Jednake su njemu žene i djevojke,« kažem ja. — »Ali bi učiteljici Marici svakako bio metnuo ruku na srce i dopustio, da ga poljubi.« — »Gospe, on meće ruku na srce samo svojoj rođenoj majci i ljubi je u ruku, a ona njega u čelo i u usta. A druga nijedna ženska glava.« —

»Znam ja, on mrzi na me, jer sam Mađarica. A Marica je Hrvatica. A što bi bilo, da sam ja počela vikati, tobože ko da se branim? Ili da razglasim, da je silom došao u moju sobu?« — »Pa to bi vam, gospe, sličilo,« kažem ja. »Ali vi znate, da je naš gospodin učio u Rimu kod Sv. Oca Pape, a nije čuvao koze niti strugao žandarskom sabljom.« — »Pozdravite gospodina, neka se ne srdi. Šalu je Bog ostavio. A vi ne kazujte nikome, evo vam za vino...« — »Hvala, gospe,« kažem ja. »Ne treba mi plaće. Za vino mi daje dosta moj gospodin. Šutit ću poput ribe, jer je šutnja zlato. Ali ni vi ne dirajte u gospodina. Ako dirnete, pretvorio se ja u konjsku muhu, ne bude li vam tijesan Čelopek sve do vašeg Budima...« — A ona se nasmije: »O moj Pajo, kakav si ti sveznadar, kad misliš, da je Budim odmah iza Čelopeka. Teremtete!«

»Vidiš, Marko, kako je mama upamtila doslovce, što je pričao naš sveznadar. Sad znaš. Imao si dva jaka protivnika. Oba su te htjela privući k sebi u kaljužu. Junački si se održao. Odsele ćeš imati dva zakleta neprijatelja, koji će te nastojati satrti. Neka te Bog očuva!« završi učitelj.

6.

Marko je Župan započeo zornice. Oduvijek su mu zornice bile najmilije, ako i jesu najteže. Nema ljepšega časa, nego u praskozorje po prhku snijegu doći u crkvenu polutamu, gdje pred oltarom sjaje vječno svijetlo i podsjeća, kako je slabunjava sva svjetlost ovoga svijeta prema Vječnom Svijetlu na oltaru. Ispred oltara je župnik išao u ispovijedaonicu i sjedio čitav sat tjerajući tminu iz ljudskih duša, da ih onda nahrani živim Bogom. A kad zazvoni treći put, plane sva crkva u sjaju voštanica, mali otpjevači s knjigom stupe pred oltar kao dva mala anđela, a među njima Marko sa zlatnim kaležom. Zvono će opet zabrujati, svijet će iz daljine još otresati snijeg pred crkvenim pragom i polako ući. A međutim Marko moli: »Rosite nebesa...« Dok on moli, nastaje malo šušketanje, a onda zazuje ženski glasi:

»Poslan bi anđel Gabrijel...« Započinje učiteljica Marica. Ona će počinjati sada, pa i na Božić. Nema više dragoga pape učitelja. Marko je sagradio zvonik, podigao je u nj svečano zvona, koja se opet razliježu brdom i dolinom. Ali je župnik izgubio najmilije i najbolje prijatelje i svoje i čitave župe. I to tako naglo, nečovječno.

Dok je Marko zidao zvonik, dobi jednoga dana od biskupije omašno pismo. Biskup mu je pisao: »Premda sam uvjeren, da u priloženom spisu nema ni zrnca istine, šaljem Vam na očevid priloženu tužbu, da date izjavu, koju moram poslati visokoj vladi.« Tužba je bila duga, bljutava, gadna. »Župljani« su tužili svoga župnika, jer ruši temelje Crkve i države od prvoga časa, kad je stupio na tlo župe. Preuzvišenoga bana i samo apostolsko veličanstvo naziva najpogrdnijim imenima, prisvaja sebi vlast u općini i hoće da bude nad načelnikom i nad sudom, tjera iz crkve najpoštenije ljude i oduzimlje im dobar glas, živi sablažnjivo s mjesnom učiteljicom i daje loš primjer djeci, a pokušao je zavesti i poštaricu, Mađaricu. Kad se ona viteški oduprla, diže hajku na nju i na majku zemlju kraljevinu Ugarsku...

»Hvala Ti, Bože, što si me ponizio!« klikne župnik i pođe pred Svetotajstvo. Kasnije pokaže tužbu učitelju. On plane od jada, a mama Anka zaplače.

»Trista mu gromova!« skoči stari učitelj i pograbi lovačku pušku. Stara ga učiteljica zapita:

»Kamo ćeš, pàpa?«

»Ubit ću ona dva gada kao pse! Ionako su gori od pasa. Ne će me Bog!«

»Ne, pàpa, za Boga!« zavapi učiteljka, a svećenik doda:

»Otpusti nam duge naše, kako i mi otpuštamo...«

Starac je još malko bjesnio i navaljivao, ali se smirio, kad su zaključali kućna vrata. Kad se razabrao, probijeli:

»Neka! Imate pravo! Što bih pasjom krvi kaljao ruke? Podmazat ću im drugačije... Ti, Marko, ostavi ovu tužbu kod mene. Ja ću urediti sve, a ti ćeš samo napisati u popratnici, da šalješ odgovor drugih.«

Naveče je stari učitelj riječ po riječ pobijao gadne objede s bilježnikom. Na kraju dodaše, da je sva ta tužba djelo dviju otrovnih duša, koje ionako truju javno ćudoređe, a to je umirovljeni žandar i poštarica. Stari Pajo pod prisegom ponovi sav događaj kod poštarice, a učo s mamom posvjedoči, da im je sveznadar tako pripovijedao onog istog dana. Spise uz službeni pečat potpisa bilježnik, a dade i načelniku, da potpiše, kad je potpisivao neke druge spise. Po običaju potpisa Gugić s primjedbom: »Moli se za topogledru hitnu istragu i strogu kaznu zlikovaca.«

Bilježnik je trljušao ruke od veselja, što je lisicu uhvatio u stupicu. Zamolio je samo učitelja, neka ni za što ne spominje učiteljici Marici, »da se sirota ne pojede...«

Ne prođe dugo, a u Čelopek banu kotarski predstojnik. Dobio je nalog, da na želju načelnikovu provede »topogldnu istragu«. Predstojnik je bio strog, ispravan, pa nije gledao ni nadesno ni nalijevo. S učiteljem se dobro pazio, a bilježnika je volio kao savjesna i spremna službenika. Da malko zamete trag, svrati se predstojnik najprije u školu da pregleda sve. Starog učitelja ispita u tančine o životu i radu mlade učiteljice, a učitelj izjavi:

»Pred licem Božjim tvrdim i svjedočim, da je to jedna od najvrsnijih, najčestitijih i najuzornijih učiteljica. Ko bi na nju bacio i najmanju ljagu, zaslužio bi, da ga čovjek uceca kao pseto.«

»A što mislite o vašem župniku?«

»Čestita duša, pravi apostol ove župe. Bio je moj učenik, dok sam služio u prvoj svojoj školi. I to najbolji, najsposobniji. Ovdje je u kratko vrijeme učinio mnogo.«

»Ali je prevratnik, zapisan u crnu knjigu.«

»Pa svi su lički popovi, poglaviti, u vašoj crnoj knjizi. Biti župnik u Lici, a ne biti pravi narodni čovjek, nego mađaron, bilo bi isto, što i Liku vratiti iz Kosinja uzbrdice.«

»Pa onda ste i vi uz njih?« upre oči predstojnik u učitelja.

»Poglaviti, ja sam učitelj. Hrvat sam rođen, Hrvat ću i umrijeti, ali politika nije za školu.«

»Posve ispravno. A čiji je ovo rukopis?« pokaže predstojnik onu podlu tužbu.

»Najpodlijeg i najbezdušnijeg stvora u ovoj općini. Vi ga, poglaviti, poznate...«

»Znam, koga mislite. Ima on jako zaleđe. Kako znate, u Hrvatskoj sve ključa. Preuzvišeni gospodin ban Kuen želi u ovim općinama pouzdane ljude prije odlučnih izbora. No sve to ne će pomoći, ako...«

Predstojnik ne doreče, oprosti se službeno i bane iznenada u općinu. Bilježnika nađe u poslu. Kad pregleda sve spise i račune, zapita:

»Gdje je glava općine? Već je deset, a njega još nema. Da li tako uvijek ureduje?«

»Pa kadikad i ne, poglaviti. Ali mu nije zamjeriti. Ima on dva ureda: općinski i poštanski...«

»Pa koga bijesa ima na pošti?«

»Velikoga bijesa, poglaviti. Ima ženu.«

»Ženu?! Otkada?« začudi se predstojnik.

»Ej, odavno se to vuče. A odnedavna se i preselio k njoj.«

Međutim je blagajnik bio poslao po načelnika, koji dođe sav zadahan. Pokloni se duboko predstojniku i prozbori:

»Oprostite, presvijetli, obiteljski poslovi...«

»Mislim, preuzvišeni, da vi u pošti imate obiteljskih poslova, koliko i ja. Vi ste načelnik općine!« ozbiljno će u po ruga predstojnik. »Sjedite i pišite: Tužba visokoj zemaljskoj vladi...«

Načelnik sjedne i počne pisati govoreći:

»Tužba...« Dok je pisao, mijenjao je boje u licu. Kad je napisao nekoliko redaka, zapovjedi predstojnik:

»Potpišite se!«

Gugić se potpiše cifrasto, a predstojnik uzme rukopis, pogleda ga, pogleda tužbu: slaže se. Pokaže oba rukopisa bilježniku, pa blagajniku. Oba potvrde: »Ista ruka.« Načelnik je sjedio u nedoumici. Predstojnik mu dade tužbu i naloži:

»Čitajte.«

A on sav u znoju uzme čitati. Kad je završio, zapita ga predstojnik:

»Ko je to napisao?«

Načelnik je sjedio sav na iglama. Napokon izusti:

»Ja! A sastavili smo zajedno ja i moja, t. j. gospođa poštarica...«

»Dobro! A čiji je ovo potpis i zamolba za ‚topoglednu hitnu istragu'?« predstojnik pokaže one spise, pa naloži: »Čitaj!«

Kad je načelnik s teškom mukom pročitao sve, problijedi i izusti:

»Lopove, bilježniče, ti si mi ovo spremio!«

»Za tu uvredu imate platiti 100 kruna u ubošku blagajnu i zamoliti bilježnika za oproštenje!« strogo će predstojnik.

Načelnik novčarku van, plati i sklopi ruke:

»Bilježniče, oprosti. Pošten si čovjek. A ja...«

»Recite mi, načelniče, bez okolišanja, koji su to župljani, što su vas ovlastili, da potpišete ovu tužbu?« strogo će predstojnik.

»Ja i Beta i...«

»No i...? Koji je to: i...?«

»Pa niko više...«

»Recite mi, je li istina ovo, što ste vi napisali, ili što ste potpisali svojim imenom?«

»Ovo drugo!« promuca načelnik.

»Dobro je. Zlikovče, tražili ste hitnu istragu, i eto ja sam je proveo. Na temelju provedene istrage i vašega priznanja otpuštam vas iz načelničke službe. K tome ću predložiti, da vam se kao nedostojnu oduzme mirovina. Bilježniče, vi ćete preuzeti načelničke poslove. I to odmah.«

Načelnik je sjedio časak i borio se sam sa sobom. A onda skoči i usklikne:

»Otpuštaj ti svoga ćaću, golobradi steklišu! Imam ja bolje zaleđe nego vi svi, neprijatelji svete krune ugarske!«

»Gospodine Gugiću, radi toga divljačkog ponašanja odsuđujem vas na 3 dana strogog zatvora. Stražaru, zatvori ga odmah! A vi, bilježniče, imate paziti, da niko ne dolazi k njemu. Možete mu dati samo kruha i vode,

da se otrijezni. Zamolit ću poštansko ravnateljstvo, da povede istragu i protiv njegove družice u klevetanju, ovdjašnje poštarice.«

Stari je sveznadar istom toga dana saznao za tužbu. Žalio je, što poglaviti nije i njega ispitao. A kad je doznao, što se desilo načelniku, tro je ruke od veselja i naskoro razglasio po svemu selu. Svakome bi dodao:

»Ako Bog da, i ovu će kugu naskoro otpuhnuti vjetar. Zakleo sam se teško, pa ne daj Bože, da prekršim zakletvu!...«

7.

Gotovo ni živa duša u Čelopeku nije požalila mrskoga Gugića, koji je tolikima zapaprio u Čelopeku. Razveselio se i njegov rođeni brat, kojega je načelnik htio otjerati s djedovine. Kliktali su prelci, što ih je Gugić češće znao stjerati pod ključ:

»Lijepo ti je Gugiću u hladu. Ne kolju ga muhe ni obadi...«

Ali Gugiću nije bilo baš ni ružno. Bilježnik je otišao iz ureda, kad je svršio poslove. Ostavio je blagajnika Lisca, da pripazi, dok se stražar vrati s večere. Međutim je gospa Beta donijela »svome« — kako ga je zvala — meku posteljinu i toplu večeru. Bilježnik je izvršio nalog predstojnikov: dao je Gugiću kruha i vode. No on se vodom oprao, a kruh je kroz prozor bacio psima. A još je prve večeri poštarica napisala dva pisma: u Peštu nekoj visokoj ličnosti i u Zagreb samom banu Kuenu. A kad je učitelj na blagdan Svih Svetih sjedio za župnikovim stolom i digao se, da održi zdravicu, pokuca stražar i preda mu zapečaćeno pismo:

»Evo, došlo je jutros od županije!«

Učitelj svrši zdravicu, natoči čašu stražaru i otvori pismo, koje je već prije neko otvarao. Starac preleti okom, a lice mu problijedi. Stara učiteljka zapita sva u strahu:

»Što je za Boga?«

»Čitaj, plovane!« muklo će starac. »Bog je predao đavlu vlast nad svijetom... Jutros je Gugić opet preuzeo načelničke poslove, a ja...«

Župnik pročita dekret velikoga župana, kojim se stari učitelj premješta u najzapušteniju školu, a na njegovo mjesto neki pijanac i kartaš. Marko uzdahne:

»Jadni moji pàpa i mama! Jadna moja čelopečka škola! No uzdajmo se u Boga! Sutra ću poći pred velikog župana. Naći će se još ko...«

I našlo se nemalo čitavo selo. Čim je sveznadar Pajo razglasio, da je stari učo premješten, nastade galama i kuknjava. Već poslije blagoslova navali svijet pred školu vičući:

»Ne damo vas! Mi vas plaćamo! Proklet bio, ko vam je podmakao nogu!«

Starac nije od ganuća mogao probijeliti. A župnik jedva umiri svijet ističući, da bi ovakim postupkom mogli navaliti veće zlo i na učitelja i na sebe. Treba moliti višu vlast. I čim je na Dušni dan svršio misu, pođe zajedno s bilježnikom na čelu stotine župljana k velikom županu. Župan se na prvi mah zaprepastio misleći na kakvu bunu. Kad je doznao, o čemu se radi, okosi se na bilježnika, što razjaruje ljude protiv više vlasti, i naloži mu, neka ljude odmah povede kući, inače će sve dati zatvoriti, a njega suspendirati. Župnika primi veliki župan slatko i prijazno:

»Moj imenjače,« prozbori mu, »ja župan, ti Župan, pa moramo biti pametni. Što hoćeš ti i tvoj Čelopek? Stari je učitelj Nikola, priznajem, jedan od najvrsnijih učitelja. Njegova je škola uzorna. Zato ga baš i šaljem u najzapušteniju školu. A čujem, da si ti izvrstan pop. E pa krsti onog jarca učitelja, što ga dobivate.«

»Ali sada, u ovoj studeni...« primijeti župnik.

»Ja ne vedrim niti oblačim, moj župniče! Ti bi jedini mogao izvedriti. Ne čudi se! Učitelj je kriv, što se zauzimlje za zaguljenog stekliša. A kad bi taj stekliš, g. Marko Župan, htio stupiti u narodnu (mađaronsku) stranku, mogao bi zadržati svog uču u Čelopeku. Usto bi mogao ubrzo dobiti kanonički pojas, a poslije biskupove smrti i mitru...«

»Presvijetli, ne prekrstiste me ni za papinsku tijaru!« klikne iskreno Marko Župan. »Uostalom crkvene časti...«

»Znam, župniče, što misliš. Tandara, mandara... No vidiš, nismo mi mađaroni tako zasukani kao vi stekliši. Evo ti još jedan uvjet: stupi u rod s Gugićem. Ima on vražje zaleđe. Eto premješten je radi njega i moj najbolji predstojnik. A Gugićev zet...«

»Oprostite, presvijetli,« plane Marko, »vi znate, da sam ja katolički svećenik. Ni za kraljevsku kćer ne okaljah svoga zvanja, a kamo li... No mislim, da me samo iskušavate. Ne radi se tu o meni, nego o pravednosti. Nije pravo, da za volju jednoga podlaca strada poštena zaslužna porodica i čitavo selo.«

»E moj sinovče, pravica ima zavezane oči. Za selo gine pojedinac, a za državnu cjelinu sela i gradovi. Gugić je pouzdan gromovnicima.«

»Dakle nema promjene ni poreke ni priziva?« zapita župnik.

»Već sutra mora učitelj seliti, pa da somovi padaju s neba!« završi čuvar pravde.

Sutradan je mećava zasipala prtinu i nasipala namete poljem i cestom. Konji su upadali u snijeg do trbuha. Trebalo je da nekoliko ljudi prti pred sanama, na kojima su suzna oka odlazili čelopečki učitelj i njegova gospođa. Prije odlaska su s ostalim narodom došli u crkvu, gdje je župnik držao blagoslov i sa Svetotajstvom blagoslovio dobrotvore svoje i svojih župljana. A kada su sane krenule i svijet se suzna oka vraćao u kuće, stari je Pajo otvorio zvona. Odzvonio je najprije posljednji pozdrav putnicima, a onda stane zvoniti za mrtvaca. Ljudi su postajkivali i propitkivali:

»Ko je umro?«

A stari je sveznadar tmurno odgovarao:

»Pravica je umrla, narode, pravicu nose u grob. A đavo i njegova prababa vladaju na svijetu!«

»Pravo ima Pajo!« primjećivali su ljudi. »Pravica je umrla. Dok je bio među nama stari učo, nije nama trebalo ni vikati ni šibati djece. A sad će se djeca razulariti. Vele, da taj novi učitelj nosi svih sedam smrtnih...«

Ljudi su se varali. Pravicu su bili samo svezali, pa je čekala nemoćna, da ošine krivce. Novi je učitelj Sto-

jan Klepac bio u četrdesetima, a neženja. Kad je započeo učiteljsku službu, zagledao se u lijepu djevojku. I ona je njega milo gledala. Ni roditelji se nisu protivili. Samo je morao svršiti ispite. No baš kad je Stojan svršio ispite, zaručila se njegova odabranica za bogata trgovca. Odonda je Stojan zamrzio na žene, a dao se na piće, poslije i u karte. Znao je čitave noći probdjeti uz karte lijevajući u se vino, a pred dan rakiju. Navrzan bi došao u školu, pa naredio djeci, što imaju čitati i pisati, a sam bi kunjao kod stola. Imao je sve uvjete, da bude otpušten iz službe. Ali je vršio povjerljivu službu i pomno prijavljivao svoje drugove, od kojih je znao vješto izmamiti tajnu. Znao je isticati: »Čemu da se mučim? Kakva plaća takav posao. Imam jedno odijelo, pa ne mogu u njemu ni u crkvu od sramote. Hvala Bogu i mojoj lijepoj Pepici, da ne skapavam od gladi.«

Pepica je bila već svakako dosegla tridesetu. Bila je kozičava i škiljava, pa se učo šalio, da njegova ljepotica jednim okom gleda u Velebit, a drugim u Plješivicu. Kad ju je on uzeo k sebi, zapitala ga je nakon prvog obroka, kako mu se vikne jelo, i dodala prostodušno: »Znate, dosada sam nosila samo prascima i vama.« Stojanova plaća nije dašto dostajala, da i Pepica dobije išto. No on joj je bacao prah u oči: »Bolje je, da je novac u mene, nego u tebe.« Ipak se ona nosila dosta pristojno, pogotovu otkad joj je Stojan stao obećavati, da će je uzeti za ženu. Da je Stojan češće zavirio u drvarnicu i u kokošinjak, lako bi pogodio, otkud Pepici novo odijelo. Pepica nije za mladosti bila naučila ni to, kako će potpisati ime. Otkad je međutim čula, da će postati učiteljevica, trsila se svakako, ne bi li naučila čitati i pisati, da je njezin budući gospodin muž može povesti u telegenciju. A počela je trošiti i brašno za obraze. No prokleta slova nikako u glavu.

Novi je učitelj dakako najprije posjetio načelnika Gugića, koji mu je obećao pomoć u svemu, bude li zajedno s njim radio za svetu krunu ugarsku. Prikazao mu je i prilike u Čelopeku, a pogotovu ga upozorio, neka se čuva prokletog popa, pače neka pazi na njegove

prste. I učiteljica je sumnjiva. No dobro će doći, da skine s njega polovicu tereta.

Stojan se zabezeknuo, kad je doznao, da u Čelopeku nema nikakve krčme. Ali se utješio, kad je doznao, da se kod gospe Bete može dobiti sve: i piće i karte.

Mađarica je prijekim okom pogledala neobrijanog školnika u izlizanom odijelu, kad ga je vidjela prvi put. Poslije ga je prijazno upozorila, neka se barem obrije i dade urediti odijelo. No on joj odreza:

»Komu se ne svidim, neka ne pođe za me. A da se ja stanem cifrati, bila bi ljubomorna moja Pepica. Ja se ne bojim, da će mi onu ljepoticu ko preoteti...«

Ipak se učitelj obrijao, a sama mu je poštarica uredila odijelo, pa je bio posve drugačiji. Mađarica ga je ogledala pažljivo, pa je i uskliknula:

»Vidiš, ko bi rekao! Sasvim drugi čovjek. Nas dvoje kao stvoreni jedno za drugo, je li načelniče? Nije baš lijepo, da se nudim sama. No najbolje bi bilo, da vi, učo, svoju lijepu Pepicu dadete načelniku. Ionako su slika i prilika. A nas bi dvoje...«

Načelnik je mrsko pogleda i promrmlja:

»Mani se, zlato, neslanih šala. Ti si moja, a ko hoće...«

»Hodi, lički medvjede!« nasmije se poštarica. »Kad bi me samo učo htio...«

»Ti si moja sreća, moje zlato, sve moje!« istisne načelnik, a poštarica ga omjeri:

»A ti si moj služak, moj psić, moja metla. Jezik za zube! No sad imamo prečega posla. Karte u šake! Nas troje veže zajednička svrha: služba velikoj ugarskoj domovini. Ja sam namjerice odabrala ovaj zakutak, da slušam neopažena, što ko govori, misli, osjeća. Vi morate biti moje oruđe. Ti misliš, da ja marim za te. Ti si u mojim očima blato. Takav si i pred vlastima. Dok te ja zaštićujem, uspjet će ti sve, jer sam kćerka mađarskog magnata. Teremtete!«

Najednom poštarica zastane. Osjeti, da se malko zaletila. Natoči čašu, kucne se, iskapi i vikne ponovno:

»Karte u šake! Koga dobijem, moj je. Ko dobije mene, njegova sam.«

Načelnik je igrao kao lud. Gledao je svakako dobiti igru. Učitelj je bio stari vještak. Vidio je odmah slabu petlju Gugićevu, ali se uhvatio u koštac s poštaricom. I dobije prvu igru. U drugoj ga savlada poštarica već kod četvrte karte. Ona nato nalije opet čaše, ispije, pruži uči ruku i viknu:

»Evo ruke! Tvoja sam, a ti moj!«

Stojanu se Klepcu činilo, da sanja. Bio bi ostao do dana. No oko ponoći naloži poštarica: »Svaki k sebi!« Zadovoljan je legao učitelj na trošnu postelju i sanjao do zore samo o zamamnoj Mađarici. A načelnik je Gugić zazivao munje i gromove na došljaka, koji mu mrsi račune. Nije mogao zaspati. Premetao je misli, mozgao, i napokon mu sinula misao: Tonka! Udat će nju za učitelja Stojana, a njemu ostaje Beta. Da, Beta, kći mađarskog magnata!

Načelnik nije nekoliko dana dolazio u poštu, a gledao je, da i učitelja namami k sebi. Tonka je morala spremiti večeru i kartati s njima. Tako je kanio uloviti Klepca, a razdražiti poštaricu. Kad je napokon došao na poštu, dočeka ga Beta s prezirnim smijehom:

»A tako! Lijepo! Ovamo mile-lale, a onamo teremtete!«

»A što je tebi, Beta?« začudi se načelnik.

»I još se usuđuješ pitati, razbojniče! Pozdravlja te žena!«

»Žena? Kakva žena?« zacrveni se Gugić.

»Ne prenavljaj se, lopove! Tako se igra s kćerkom mađarskoga magnata! Sad znam, zašto si češće puta išao u Zagreb. Čujder. — Dragi Grga! Meni je dosta tvoga čekanja i okolišanja. Čula sam, da si se tamo spleo s nekom raskalašenom Mađaricom. Pazi, što radiš. Mogla bih jednoga dana osvanuti tamo, a onda će omrknuti tebi i tvojoj... Ili ćemo se vjenčati odmah, ili će doći psić na lanac. Sjetider se, zašto je ranjen hajdučki harambaša . . . Pozdravi našu kćerku. Pozdravlja te tvoja žena...«

Načelnik je slušao kao osuđen. Beta ga je gledala prezirno bez trunka samilosti. On klekne pred nju i sklopi ruke:

»Beta, anđele moj, oprosti! Moj je život u tvojim rukama. Rekla si mi neke večeri, da sam tvoj psić i metla. Ti mi sudi, ali me ne preziri!«

»Odlazi, zlotvore! Zaveo si jednu i upropastio je. Htio si i mene. Tvoj je život u mojim rukama. Jedna moja riječ, i ti si izgubljen. No štedim te, jer si mi potreban. Ali prvo moraš uzeti ženu, koju si vukao za nos, a drugo, nikad više preko moga praga.«

Potišten, postiđen Gugić odgega bez pelinkovca kunući svoj udes i oholu Mađaricu. Napokon škrine:

»Zasolit ću ja tebi, zmijo, ako i jesi kćerka mađarskog magnata!«

8.

Vrijeme je brzalo u vječnost i ostavljalo za sobom spomen na zamašne zgode i na neznatne sitnice. U Čelopeku se na zvoniku ponosno sjao križ. Crkva je bila iznovice pokrivena. A župnik je Marko dao obiti napuklu žbuku, da uzmogne crkvu dati i slikati. I dok je sam sve pomno nadzirao pa i pomagao, sjećao se događaja i promjena u živoj crkvi, njegovoj župi. Trebalo je muke i okapanja, dok je visoko digao križ u selima, u kućama, u dušama. Imao je protiv sebe silu, pouzdanike državne vlasti, a gotovo nikakvog podupornja. Osobito isprvice. Marko je misio, propovijedao, ispovijedao, obilazio sela. Svagdje je vrebao zgodu, da ljude izvuče iz blata, da ih ukloni od ponora. I bolji su ga ljudi znali isprvice iskušavati. Donijeli bi dijete na krst, kad bi u nedjelju Pajo zazvonio treći put. A onda kum i kuma iz crkve kući. Kad je upozorio, neka ne nose prije mise, oni bi čekali kod kuće, dok se svrši misa. Trebalo je dosta riječi, dok ih je nagovorio, neka djecu nose na krst, da ne gube mise. Zbivalo se kao i drugdje, da bi bolesnik ležao desetak dana. A ukućani su naumice čekali nedjelju. I to o drugom bi zvonu banuli pred župski stan: »Gospodine, duša mu je na jeziku.« Neki su baš očekivali škropac i mećavu, a drugi bi u zlo doba noći pokucali na prozor: »Gospodine, ne znam, hoćemo li ga zateći živa.«

Župnik je znao često puta, da ga samo iskušavaju. Ali se nije ljutio, nije oklijevao. Često je došao mokar, isprozebao. Ipak je uživao, osobito kad bi sipala mećava i vijala bura, da se sve treslo. A on bi na sanama došao — na srcu Svetotajstvo, u ruci zvonce — te se žurio, da donese mir u kuću i u dušu, da okrijepi jadnika posljednjom Popudbinom. Malo pomalo prestadoše župljani iskušavati župnika. On je sam idući kroz selo pitao za ovog i onoga. Kad bi doznao, da je obolio, svratio bi se, razgovorio bi se s bolesnikom i preporučio mu kakav lijek. Imao je i kućnu ljekarnicu, pa je znao u džepu ponijeti i tjelesni lijek. Kad bi vidio, da bolniku treba liječnička pomoć, prikričao bi, neka bez oklijevanja zovu liječnika. Svijet bi znao reći:

»A gospodine, ako je Bog sudio, ne pomože mu liječnik.«

Župnik se znao i zlosrdnuti:

»Ljudi moji, vi sve: Ako je Bog sudio, ako je rekao Bog... To su babarije. Bog je znao na rođeni dan, što koga čeka, jer je sveznajući. No On nije sudio nikome, da se obiesi, zakolje, utopi. A ipak ima luda, koji i tako ginu. Bog zna za svakoga pojedinca, što ga čeka, lati li se ovoga, učini li ono. No Bog je dao čovjeku slobodnu volju, a dao je prirodne i druge zakone, kojih se mora držati. Pogledajte na pr. ono dijete uz vodu. Još korak, i ono je u vodi. Jeste li mu vi krivi?«

»E pa nismo, gospodine! Niko mu nije reka, da ide k vodi.«

»A je li mu Bog rekao? Eto vidite! Pa recite mi onda, zašto vi slušate svaku babu, koja vam preporučuje ovo i ono? Ljudi, u pamet se!«

Teško je našem čovjeku izbiti iz glave, što sebi utuvi! No Marko je napredovao. Stari je Pajo poznavao sve seoske praznovjerice. Znao je, koje babe užem muzu mlijeko tuđih krava, koje mogu urečí i skinuti uroke, koje li nametnuti i skidati muku. Sam je on znao odrezati komad crkvenog konopa, kad bi koga cicala mora. A davao je i tamjana za vračanje. I pepela bi na Čistu srijedu davao, da svijet pospe po konoplji. »Nekad sam i sam vjerovao u to,« dometnuo bi sveznadar, »ali sad

vidim, da su to babarije.« A župnik je i sam priupitao sad ovoga, sad onoga, pa je i u crkvi i u razgovoru znao ljudima otvarati oči i pokazivati, kako tim vrijeđaju Boga, a ponizuju sami sebe. To su samo ostanci staroga hrvatskog i tuđeg praznovjerja.

»E gospodine, bolje da propadne selo, nego adet!« znao bi mu kogod dobaciti. A Marko je uhvatio zgodu, da priča o staroj hrvatskoj slavi, o dobrim i zlim običajima. Spominjao je, kako su rđavi adeti, običaji, uništili sela i gradove, pa i čitave goleme države. A nas je Hrvate Bog očuvao po svojoj Crkvi od propasti, premda smo slabi i maleni. Stari su Hrvati znali spojiti lijepo svoje Hrvatstvo s čistom, živom katoličkom vjerom. Vjera ih je zadojila ponosom, krijepila u borbi, tješila u nevolji i stekla im neumrlu slavu. A mi, njihovi potomci, zabacujemo ono, što nas je podiglo na vršak, zabacujemo lijepe običaje, svoje starinsko odijelo, svoj katolički i hrvatski ponos. Zato nas i gnjave tuđi nametnici i domaći odmetnici. Tako je znao župnik raspredati i zanijeti se do živog ognja. I on je bio salio svoje Hrvatstvo s vjerom tako, da je sve njegovo biće bilo prožeto katoličkim i hrvatskim ponosom. Sve, što je bilo protiv vjere, bilo je i protiv sreće njegova naroda. A što se radilo protiv Hrvatske, kosilo se s vjerom, jer je vjera duša i osnovica katoličke Hrvatske.

Župnik je Marko bio svijestan, da je obitelj osnovica svega društva. Osnovica obitelji — ženidba — mora biti sveta. Zato ga je boljelo, kad je našao u svojoj župi toliko njih u divljem braku. Boljelo ga je još više, kad je saznao, da i bolji ljudi takav život odobravaju, a oni se i bez vjenčanja drže mužem i ženom, pa svetogrdno primaju i sakramente. Stoga je nategao sve žice, ne bi li izliječio tu rak-ranu. Već prije prvoga trokraljskog blagoslova javi, da ne će blagoslivati kuća, u kojima žive javni grješnici. Neki su uzeli prigovarati: »I pop Milan se tako grozio, ali nije bio tvrd. I Marko se samo grozi.«

No Marko održa riječ. Načelnik je očekivao, da će se obazreti na njegovu čast. Tonka, koja je samo tajomice smjela u crkvu i k staroj Anici, zapita:

»Hoće li gospodin k nama najprije ili najzad?«

»Kad gospodin tata uredi svoje račune,« odgovori župnik.

Gospođa Beta zamoli Paju, neka joj donese blagoslovljene vode. No sveznadar odgovori:

»Gospo, treba najprije istjerati sve đavole.«

Mađarica je škripala zubima, načelnik kleo, a Stojan Klepac došao k njemu, da ga tješi:

»Muči, pàpa, više ti deset kruna u žepu.«

Kad je župnik obavio trokraljski blagoslov, donesoše mu na krst dijete. Marko zapita:

»Ko će kumovati?«

»Načelnik i gospa Beta.«

»Ne, ne mogu.«

»A zašto ne?«

»Zašto? Kumstvo nije tričarija, komedija. Kumovi moraju kao duhovni roditelji uzgajati kumče. A kako će ovakvi...?«

»Imate pravo, gospodine.«

U nedjelju dođu svatovi. S njima načelnik i učitelj: kum i prikumak.

»Žao mi je, gospodo, ali ne smijem kršiti crkvenih propisa.«

»Pa zažmirite na jedno oko!« slatko će načelnik.

»Ni za kakvo blago!« odreže Marko.

Načelnik gadno opsuje izlazeći iz sobe, a učitelj prozbori:

»Ne ljuti se, pàpa. Manje popu dvadeset kruna.«

Jednoga dana pozvoni stari Pajo u znak, da će župnik k bolesniku. Kad su na starca navalili, kamo će sv. Sakramenat, sveznadar će zlovoljno:

»I ja se čudim gospodinu. Toliko viče na kombinate, a sad ide ispovijedati Kuzmu Žutića, koji već petnaest godina živi u kombinatu. Zimus ga i ja prekorih, zašto ne uredi svoje poslove, da ne živi kao krmak. A on će osorno: ‚Ako ne živim pošteno, pošteno se hranim.' Lijepa ti je to hrana bez Božjeg blagoslova.«

Župnik je Marko doznao, da je Kuzmanu uprla ljuta i žestoka, pa je htio posljedniji čas spasiti nesrećnu dušu. Uzeo je i Paju za svjedoka, ako mu uspije. No kad on u kuću, vikne bolesnik:

»Ne trebam vas, gospodine! Po vašu je ovo vražja kuća, pa zašto ste Boga nosili amo?! Mene će bolje od vas utješiti moja...«

Uzalud se Marko naprezao, da jadnika skloni na pomirbu s Bogom. On je tvrdokorno odvraćao:

»Nisam ja ni s kim svađen. A Bogu nisam ništa dužan. Nisam ukrao, ni upalio, ni ubio.«

Marko je morao Svetotajstvo vratiti u crkvu. A sutradan pred noć javi Pajo župniku:

»Gospodine, Kuzman je strugnuo. Dođoše po križ i svijećnjake.«

»Ne dajte!« odreže župnik.

»Smijem li zvoniti?«

»Ne!«

Svijet je brzo doznao, da je Kuzma umro, pa se čudio, što ne zvoni. Ta nije Veliki Petak. Dolazili su Kuzmini susjedi, dolazili i drugi te molili župnika, neka otvori barem malo zvono. Župnik odvrati: ne!

A kad su ga sahranili bez križa, bez svećenika, bez zvonjave, Pajo je govorio:

»Kao krmak je živio, krmski je i parnuo. Neka vide sada svi, što ih čeka.«

Svijet se zgrozio. Načelnik je bjesnio. Htio je zapapriti župniku, ali se već jednom opekao, pa mu se nije dalo zagustiti. Učitelj nije htio, k poštarici nije smio. A napokon je pomislio: »Što bi bilo, da mene zateče smrt?«

Dapače, kad je čuo, da se prileţnici redomice napovijedaju, pođe i on k župniku. Možda ga je više od savjesti potakla prijetnja, da bi hajdučki harambaša lako mogao izgubiti kolajnu i mirovinu. Napokon je svijet ugledao dosta pristalu ženu, a s njom još troje djece. I doznao je, da je to gospa načelnikovica, s kojom se načelnik eto tek sada vjenčao...

Uto su se primakli i oni kobni izbori, koji su zapečatili Kuenovo banovanje. Načelnik je pozivao onu šačicu izbornika. Zvala ih je i gospa Beta. Učitelj se i bratimio s njima. A izbornici su obećavali:

»Glasat ćemo.« I glasali su svi protiv Kuena, pa i sam bilježnik. Gugić je bio bijesan, Klepac se od jada opio, a Mađarica se spremala . . . Župnik je pozvao izbornike k sebi i prozborio im:

»Hvala vam! Pokazali ste, da ste ljudi, koji ne prodaju svoga obraza za sve blago, a kamo li za kukavnu užinu.«

A kad je Kuen otpirio, hvalili su se čelopečki izbornici:

»I mi smo mu ugrijali tabane, kujinu sinu!«

Bilježnik je glasovao protiv mađaronske vlade, pa je bio odmah otpušten. Kasnije ga imenovaše drugdje, a blagajnik Lisac preuze njegove poslove. Gugić je bio u velikom strahu, da će gromovnici iskaliti i na njemu svoj bijes. Pobojao se pogotovu, kad je došao novi ban. No smirio se, kad je doznao, da su ostale stare gusle s novim guslarima. Otkad se vjenčao, nastojao je još življe, ne bi li udomio svoju Tonku, jer je uz Tonku dorastala i Julka. I Klepac se sve češće opijao kod njega.

No jednoga jutra dođe Klepac u poštu sav izgreben po licu. Gospođa se Beta začudi: »Ta što ti je, teremtete! Nema te odavno. Valjda si lovio divlje mačke.«

»I te kako divlje, vražje mačke!« porugljivo će učo. »Natoči mi, da operem grlo. Tako! U vaše zdravlje! I čuj: ja se moram poturčiti.«

»Poturčiti? Teremtete, a zašto?«

»Zašto? Ti me tu ližeš kao mačka i mijaučeš mi: ‚Dragi moj, srce moje!' Načelnik me kljuka svake večeri, a njegova se Tonka kao mačica lagodi uza me. A moja ljepotica Pepica reži kao stara mačka: ‚Iskopat ću oči tebi i njima. Tvoje će dijete naskoro na svijet, a ja ne ću da budem prije majka nego zakonita žena.' Nije druge, nego se poturčiti. Reci sama!«

»Ako je to istina...« polako će poštarica nekako sjetna i zamišljena. »Istina, ima i magnatskih kćeri,

kojima nije majka nikad postala zakonitom ženom, pa ih prati sreća. No reci mi, koja ti je najmilija? Svakako Pepica, koja će postati majkom.«

»Pa da, ona krasotica...«

»Znam. No onda je Tonka, mlada kao kaplja...«

»Dao bih stotinu Tonka za nezakonitu kćer mađarskoga magnata!« uozbilji se Klepac. Poštarica se lecne:

»A ko ti reče, da sam nezakonita?«

»Ko? A moja draga, jedina!« zagrli učitelj Betu. No ona se otme vješto i prozbori:

»Ne tako! Ako je uspjela operacija, tvoja sam. Inače moraš uzeti majku svoga djeteta«.

»Operacija! Kakva vražja operacija?« začudi se Klepac.

»Još nemaš pravo pitati!« udari ga Beta po licu.

Za osam dana osvanu pošta zatvorena. Ljudi su dolazili, kucali, vikali. Nigdje ni žive duše. Oko podne dođe i načelnik Gugić sa stražarom te stanu lupati. Nema odziva. Istave vrata i začude se. Pisma, naputnice, pošiljke razbacane i rastrgane. Bilo je tu pisama od pet godina, pa i novčanih pisama. Bilo je poderanih naputnica. Na stolu je stajao list papira, a na njemu krupna slova:

»Načelniku Gugiću. Lički medvjede, dobro mi je bilo u tvome brlogu. Lijepo sam se pozabavila i okoristila. Posvjedočit će ti pošiljke, što ih nađeš. Ne traži me! Znaš, da sam ja zmija. Sad idem trovati drugamo. Uostalom ne ćeš me naći, jer se sad zovem Ela Erdeg. U Čelopeku upoznah tri čovjeka: starog učitelja Nikolu, popa i bilježnika. Svi ste vi drugi svinje...«

»Tako je!« viknu zabezeknut Gugić. »Lijepo nas je nasamarila! I to da je magnatska kćerka!«

9.

Ko piruje, ne miruje. Nije mirovao ni stari Luka Svilić. Htio je čestito opremiti svoju jedinicu Milku. Istina, još je mlada, ali su njemu odbrojeni dani. Potreba ga goni od kolijevke, viri mu iz svakog roglja. A eto, nasmijala se njegovoj Milki sreća. Ne će se boriti s po-

trebom kao pokojna joj majka Marta. Bit će joj svaki dan Božić. Ta zaprosio ju je sam bilježnik i blagajnik Lisac. Gospodin sa dvije plaće. Njegovoj će Milki više osvitati nego omrcati. Milka je lijepa i vrijedna. No ljepota prolazi. A vrednoća? I pokojna je Marta bila vrijedna, pa koja korist? Istina, za Lisca se kaže, da je prelac, pijanac, raspikuća. I otac se tuži na nj. No već će se to poravnati. A njegovoj će Milki biti lijepo. Pa i on će živjeti kao u penziji, a ne će morati biti do motike tuđi rob. Da su mu sinovi za što, i Bože pomozi! No oni su se rasijali po svijetu. Dobro im je, ali ne misle na oca. Stoga nije promišljao dugo, kad ga je Lisac zapitao:

»Starče, što bi ti, da zaprosim tvoju Milku?«

Odgovorio je odmah:

»A moj gospodine bilježniče, eno ti je, vodi je, ako ćeš sutra!«

»A što ćeš mi nametka dati? Znaš, da se moram okućiti.«

»Pa što se bude dalo. Samo da je s blagoslovom i u poštenju.«

Zadovoljan je bio Luka, ali nije Milka. Kad joj je otac spomenuo, da je prosi Lisac, odgovorila je resko:

»Nikad, prenikad!«

»Pa zašto, kćerce?«

»Mrzak mi je kao potarnjak.«

»A zašto? Nije on najgori?«

»Ali je samo korak pred najgorim: prelac, pijanac, raspikuća, ulaga...«

Teško je bilo starcu. Znao je, da je sve to istina, ali se nadao, da će ga Milka pripitomiti. Zato joj i spomene:

»Kad ti zada viru prid oltarom...«

»Moj ćaća, ko nije viran Bogu, ne će ni ženi. Molim vas, prođite me se!«

»Ali sam mu ja već obećao.«

»Pa eno vam ga, uzmite ga vi. Ja ne ću. Bit ću mu služkinja, ako me prisilite. A zbilja! Koliko je nametka zaiskao?«

»Još nije stalno. Ali je spomenuo.«

»Eto vidite! Znam ja, kud onaj lisac šiba. No ja volim u Liku.«

»Nesretno dite! Kleo sam čas, kad si kanula na svit. Potle sam se pouzda, da ćeš mi zaklopiti oči. A oćeš li, da te opet kunem?«

»Ne kunite, ćaća! Imam ja zdrave ruke, pa...«

»A da ti nije ko drugi osvojio srce?« dosjeti se starac.

»Koja bi korist bila!« izbjegne Milka.

Djevojka je imala u Čelopeku dobrih drugarica. Imala je i drugdje znanica. Ali je svoje srce razgaljivala samo dobroj učiteljici Marici. Njoj je odala tajnu, da od djetinjstva voli Krešu učitelja Nikole Utvića. S njim je zajedno išla u školu, s njim se igrala kao sestrica s bratom. Mama ju je učiteljka pazila kao svoje dijete. A kad je podrasla, uzela ju je zvati svojom snašicom. No Krešo je otišao u svijet. Gdjekad joj se i javio, a onda je zamuknuo. Ali je živio u njezinu srcu... Da je mama bliže!

»Pa Mazalci nisu preko svijeta! A i Krešo je otvorio trgovinu u Mazalcima baš pokraj škole. Ne govori ti nikome, već prepusti sve meni. Na blagdan Svih Svetih idem u goste dobrom pàpi.«

A kad je dobri pàpa ugledao školnicu, nije se znao snaći od radosti. Zapitao je najprije za plovana Marka.

»Hvala Bogu, prebrodio je sve neprilike. Valjda znate: Mađarica je sve namađarila i odmaglila. Gugić se oženio i gleda samo, kako bi razudao kćeri. Žena ga je pošteno zaularila. Okanio se i nadripisarije.«

»A Klepac? Je li se smirio sa svojom Pepicom?«

»Oženio se i on, kad je otpirila Mađarica. Sad Klepac i Pepica zajedno piju i kartaju. Klepac mamuran nuna dijete, a ja vučem i za nj i za se. Barem ne kvari djece. No osjeća se, da nema vas. Učenici su se počeli raspuštati.«

»A moj lijepi vrt?«

»Ne smijem ni spominjati. Srce mi plače. Stari naš sveznadar tare oči, kadgod pogleda u školski vrt. Lijepe su voćke posječene, gredice zarasle šipkom i čičkom, a Klepčeva krava pase po vrtu. Općinari se tuže, ali vlasti odgovaraju: Šta ćemo vam mi? Uspjeh je u školi

dobar. Klepac je povjerljiva osoba. A da ga premjestimo drugamo, uništio bi školski vrt i ondje kao i u Mazalcima i u Čelopeku...«

Učitelj uzdahne iz dna pete:

»Njegovao sam vrt kao svoju djecu. No hvala Bogu! Hrvat sam. Dogodilo mi se kao i hrvatskom narodu. Što su poštenjaci s teškom mukom stekli, uništuju nametnici i tuđi slugani. No svijetom upravlja ruka Božja. Vidim prst Božji i u životu našega čestitog župnika. Eto, Gugić se hvalio, da ne će namiriti ni godinu, a on se uživio i prati mirno udes protivnika. Da, zbilja, i pijani Grga ode u naštuk, što bi rekao stari Pajo.«

»Što velite?!« začudi se pàpa Nikola.

»Smrvila ga ‚štrickaca', pisali su neki iz Amerike. Pijan je otišao i na onaj svijet. Otac mu bugari, premda ga je toliko puta uio za srce.«

»Dobra duša, meko srce! Otac je otac, gospođice! A što naši? Kako Milka Svilićeva?«

»Udaje se, pàpa, udaje za bilježnika...«

»Za našega Poljanića?«

»Milki bih ja jedinoj prepustila Poljanića. No ona će za Lisca...« zastane učiteljica. A učitelj vikne:

»Za onu lisicu? Mama, čuj, ukrade ti lisica koku...«

»Kakvu koku? Kakva lisica? Gdje ti je puška?« poviri stara gospa iz kuhinje.

»Ta onu koku u Čelopeku, našu snašicu uzimlje onaj lisičavi Lisac.«

»Nije moguće!« prihvati mama. »Je li Milka pala na glavu?«

»Nije Milka, već stari Luka!« odvrati gospođica Marica i ispriča, što joj je povjerila Milka. Nato će pàpa Nikola:

»Zbilja starom Luki nisu svi kotači u redu. No nije čudo. Dok su mu se rađali sinovi, veselo je tro ruke, jer mu ‚rastu krila'. A kad mu je žena stala rađati kćeri, mrmljao je: ‚Prokletstvo'. Milka je najzadnja došla na svijet, a Luka je ljut pripovijedao, da mu se oštenila. Takav je naš čovjek. Žensko mu je dijete muka i teret. A da je meni koja kćerka živa, više bih se u nju po-

uzdao. No i moji su sinovi dobri. Ne kunemo ih kao Luka svoje. A ne bih kleo, da su i najgori. Ali, gospođice, je li vam Milka spominjala moga Krešu?«

»Spominjala je, ali Milka misli, da je Krešo...«

»Čut ćemo. Eno ga gle, dolazi...« I starac zapjeva tugaljivo: »Smiljaniću, pokisnu ti perje...«

»Borme je pàpa dobre volje. Valjda mu je milo...« otvori Krešo vrata i pozdravi učiteljicu. A učitelj će:

»Milo mi je kao Primorcu, kad mu ćako umre. Primorac ne veli: ‚Žao mi ga je', nego: ‚Milo mi ga je'. Pjevam od žalosti, jer gubim snašicu, nesuđenu tvoju Milku.«

»Što veliš, pàpa, nesuđenu? Milka je Božja pa moja!«

»Ali ju je isprosio bilježnik Lisac. Otac je pristao...«

»A Milka?« problijedi pristali, crnomanjasti trgovac.

»Milka veli: U Liku ili za nekakvoga Krešimira Utvića,« našali se starac. Mladić se razvedri:

»Hvala Bogu! Zapet ćemo lisici gvožđa!« klikne Krešo.

Pred noć je Krešo ispratio učiteljicu sve do Čelopeka. A svijet se začudio, kad je župnik u nedjelju jednom za sva tri puta napovjedio bilježnika i krojačicu Milku.

Stari se Luka spremao sve u šesnaest, a Milka kao da je se i ne tiče. Družice su joj htjele vidjeti svadbeno ruho, a ona im je pokazala ono, što obično nosi u crkvu.

»A vinac, pa zastava?« zapitale bi družice.

»Znate vi, da gospodske zaručnice ne nose vinca. A šta će nam i zastava? Sve će biti gospodsko: kum načelnik, prikumak Krešo Utvić...« odgovorila bi Milka.

»Dakle te je Krešo zaboravio? To mi je gospodsko srce.«

Stari je Pajo vrtio glavom i govorio župniku:

»Gospodine, prije bih bio vjerovao, da će pijevac zablejati. Sve se bojim, bit će zlo. Bolje bi Milki bilo, da skoči pod most. Bojim se, da vi niste dobro ispitali.«

»Ne uči, pope, vladike!« našali se župnik. A naveče u subotu dođe Pajo k župniku:

»Gospodine, sve mi se čini, da od onog brašna ne će biti pogače. Lisac ište ugovoreni nametak, ali stari Luka još nije dobio, a Milka ne će bez zakona za živu glavu...«

»Eto vidiš, starče! Pustimo sve u Božje ruke!«

U nedjelju se svršila misa, a pred crkvu kočija sa svatovima. Gospodski svatovi, ali ih je malica: zaručnici, pa kum i djever-prikumak. Ni tovarije ni djeveruša. Kanda se udaje crna udovica.

Svijet se stisnuo oko oltara, popeo se na klupu i čeka radoznalo, kanda nikad nije vidio zaručnika pred oltarom. Sve suspreže dah. Gospođica Marica šapne u uho Kreši:

»Ja sam jedina djeveruša.«

»Ako Bog da, o Božiću,« odvrati djever.

Svećenik stupi na oltar, sveznadar se ljuti i viče:

»Koze, pustite zaručnike, da kleknu.«

»Petre, uzimlješ li ovdje nazočnu Milku za svoju?« pita župnik. No on i ne doreče, a Lisac odgovara naglo:

»Uzimljem, uzimljem!«

»Lažeš!« promrmlja Milka, a župnik zapita:

»Milka, uzimlješ li ovdje nazočnog Petra za svoga zakonitog muža?«

»Ne!« odgovori Milka, a svijet se u crkvi zgleda i stane šuškati.

»Mir, koze!« viče sveznadar, a župnik zapita:

»No, reci, uzimlješ li?«

»Ne, gospodine velečasni, ne i sto puta ne, velim pred licem Božjim, pred licem Božjeg namjesnika i pred svim svijetom. Ovaj čovjek ovdje laže, kad veli, da uzimlje mene, a ja ne ću lagati. On uzimlje moj imetak, a ne mene. Evo mu ga!«

I ponosna djevojka baci zamotanu knjižicu u glavu zabezeknutom bilježniku. No on uzme knjižicu i metne je u džep. A Krešo Utvić šapne učiteljici:

»On misli, da je to uložna knjižica Prve ličke štedionice, a ja sam Milki podmaknuo staru mesarsku knjižicu. Mjesto 10.000 kruna nekoliko kila plaćene govedine!«

Narod u crkvi zaboravi časak, da je u kući Božjoj, pa stane vikati:

»Tako valja! Čast ti! Bog te živio!«

A župnik se smrkne i zapita:

»Kćerce, što učini tako? Zašto dođe pred oltar?«

»Oprostite, gospodine župniče, reći ću vam pred crkvom,« izusti Milka i pođe uz djevera Krešu iz crkve. Lisac pođe za njima bijesan, a načelnik Gugić ljut, ali donekle i zadovoljan. Već je prije namjenjivao Liscu drugu djevojku, ali samo u svojoj nemirnoj glavi.

Kad je župnik izišao iz crkve, bio je mirniji, ali još ozbiljan i smrknut. Milka pristupi k njemu, poljubi ga u ruku, pa će mirno:

»Oprostite, gospodine župniče, što sam vas naljutila, a i nehotice smutila svijet. Nisam kanila oskvrnjivati kuću Božju niti se rugati sa sv. sakramentom. Htjela sam samo pokazati ovom nikogoviću i drugima poput njega, da djevojka nije i ne smije biti ničija igračka. Vi ste nam sami lijepo razlagali, osobito u djevojačkom društvu, o dostojanstvu kršćanske žene, o svetosti ženidbe. Danas ima dosta ništarija, kojima je ženidba puka trgovina, a žena ništica, koja vrijedi samo onda, kad je uz nju obilati nametak. Ništarije ne uzimlju ženu, nego zemlju ili novac. I tu da bude govora o ljubavi, o sreći! Moj je nesuđeni poznat nadaleko, jer dobar glas daleko ide, a zao još dalje. Kad je bacio oko na me, pomislio je: krojačica je, imat će u Prvoj ličkoj. Zaiskao me je, ali uza me 10.000. Protivila sam se, plakala. Napokon sam obećala ocu: ‚Dobro, ćaća, idem s njim pred oltar. Ali me se prije ne smije ni prstom dotaknuti.' — Sinoć dođe Lisac u našu kuću, pa navali: ‚Daj nametak, jer ću sve razmetnuti.' Otac moli i zaklinje: ‚Počekaj, dobit ćeš.' — ‚Hoću, veli on, ali vodim Milku u zalog.' — Pljunuh mu u nepošteni obraz. On otare rukavom pljuvačku i zgrabi me za ruku. Prilijepim mu vruću, da je počeo brojiti zvijezde. Ali se lisica nasmije: ‚Vidiš novoga biskupa, kako zna bermati. Kad si tako otrsita, počekat ću do sutra. Ali znaj, stari vukodlače, prije vjenčanja i novčić. Inače ti odoh ispred oltara...' Nasmijah se sama u sebi i pomislih: zapaprit

ću ja tebi, rđo. Gospodine župniče, imam ja dvije zdrave ruke. A dok je duša poštena, mogu prehranjivati sebe i svoga oca. Mogu zaraditi i stotine tisuća u poštenju. Lisac je mislio, da kupuje mene, a zapravo sam ja morala platiti njega kao blago na sajmu. Skupo je ucijenio svoju glavu. Da je druga i da je takav zakon, dala bih za nju i 100.000. (Milka pogleda kao nehotice svoga djevera.) No Liščeva glava vrijedi, koliko je i dobio: staru mesarsku knjižicu...«

Sakupljeni je narod gutao svaku Milkinu i odobravao. A kad je spomenula knjižicu, zaori urnebesno:

»Živila! Bog te blagoslovio! Lija je dolijala!«

»Bog te blagoslovio kćerce!« razvedri se župnik. »Šala ti je bila krupna i prekrupna. Sveto mjesto, sveti sakramenat, pa graja u crkvi. No nisi zlo mislila. Radila si kao čestita, ponosna djevojka, kao mezimče one vrijedne starice mame u Mazalcima. A čini se, da su Mazalci namazali i tvoje grlo. Vidio sam još jednu, gdje se smijulji,« i župnik se zagrozi prstom učiteljici Marici, »ali neka bude. Bog vas blagoslovio, a drugi se ugledali u vas.«

Krešo je Utvić s Milkom i s učiteljicom morao k župniku, kojemu je stari Luka poslao pečena janjca. A načelnik je objedovao kod bilježnika, koji se odijelio od oca. Gugić je tješio nesuđena mladoženju:

»Ne budi lud! Mlad si, sposoban. Na svaki prst možeš dobiti deset. Da sam na tvom mjestu...«

Prepredeni je Lisac odmah shvatio, kamo šiba Gugić.

Svijet je osam dana govorio o ženidbi bilježnika Lisca, pa su mu prelci spjevali i rugalicu. No on se ponosio, što se o njemu pjeva kao o Iliji Smiljaniću i drugim junacima.

Kad je Krešo Utvić o Božiću kleknuo pred oltar sa svojom Milkom, opet se sve stisnulo oko oltara. No na pitanje župnikovo: »Uzimlješ li?« nije Milka odgovorila: »Ne«, već jasno i glasno: »Uzimljem.« Na glavi je imala djevojački vijenac, oko sebe djeveruše iz djevojačkog

društva, a prva je uz nju bila njezina dobra učiteljica Marica s Krešinim bratom Zvonimirom. Njihovo je slavlje bilo slavlje čitavog Čelopeka.

10.

Udomaćio se Marko Župan u Čelopeku, kao da se srastao s njim. Podignuo je, uredio sazidanu crkvu, da ju je bilo milota gledati. A htio ju je i naresiti, naslikati, da bude zbilja krasna kuća Božja, te da privlači svijet. Teže je bilo zidati živu crkvu. Ruševine su bile omašne, teške, brojne. Dok bi jednu stranu zazidao, opazio bi prosjekline na drugoj strani. Zapreke na svakom koraku, a pomoć oskudna. Molio je župnik Marko, molio, razmišljao, čitao, propovijedao, ispovijedao. Tražio je, lovio duše. Obilazio je susjedne župe i pomagao braći. U Gospiću je propovijedao na Blagovijest, u Perušiću na Križevo, u Osiku na dan sv. Josipa, u Klancu na Veliku Gospu, u Smiljanu na »Karmenu«, a tako i u Bilaju, u Ribniku, u Lovincu. Svagdje je razgledao crkve i crkvišta. Svagdje je tražio razvaline starih ličkih gradova i snivao o staroj hrvatskoj slavi. Sa svake je razvaline ponio po koji kamečak i slagao u ormar. Starac se Pajo čudio:

»Ta, gospodine, šta će vam to kamenje? Kamen ovo, kamen ono.«

»Istina je, moj starče,« ozbiljno bi prihvatio župnik. »Svaki lički kamen ima svoju prošlost. Svaki je zaliven junačkom krvlju. No kad gledam ovo kamenje, razgovaram se s junacima, s ljudima, pa zaboravljam naše rđavelje.«

»E pa, gospodine, nismo ni mi šuške buške.«

»Čast, moj starče, čast mojim Čelopečanima. Ima još štošta, što nije u redu. No ja se s vama ponosim. I kad mi padne na um ban Karlović, ban i biskup Berislavić, Vladislava Nelepićeva, pop Marko Mesić, kažem im ja: Čelopek će, ako Bog da, biti ono, što je nekad bio.«

»Tako je, gospodine, Bog vas čuo i poživio!«

A Marko je zbilja nastojao, da to bude. Nekada je Lika bila puna crkava i samostana, zapravo velika kuća Božja. A i hrvatska je lička duša bila krasni hram. Takav je hram imao postati sav Čelopek. Marko se uživio u život svojih župljana. U slobodno je vrijeme išao od kuće do kuće, od njive do njive, od gumna do gumna. Uz orača je znao uhvatiti za ručice pluga, dok izore brazdu. Znao je prihvatiti i za teljig, pa: »Ost, garonja! Stu zekonja!« Ili: »Ot mrkove!« A orač bi: »Aja, gospodine, nije to za vas.« Naveče bi se pohvalio kod kuće: »Pogodi, ko mi je pomagao orati?« Tako su se hvalili i sijači i kopači, pa kosci i svi drugi težaci. Gdjekad je Marko pomogao zbilja pokupiti pokošeno sijeno. Vilao je dobro, ali su mu grablje išle slabo od ruke. No on bi se našalio: »Bolje je uvijek, da čovjek vila od sebe, nego da grabi sve k sebi.« Tako je znao svagdje uplesti zgodnu poredbu. Ako bi što zgodno čuo, odmah bi bilježio. Kad bi vidio, gdje zajedno rade dva nekadanja protivnika, začudio bi se tobože:

»O Janko, pa vi u savezu s Matom?«

»A dašto, gospodine, hvala Bogu i vama! Sad nam je mirnija duša, a punija kuća.«

»Komu to oreš, imenjače?« zapitao bi drugoga. A on na to:

»Pa siroti babi Jeli.«

»Otkuda će sirota platiti?«

»Gospodine plovane, ja radim na čast Božju, a sam hranim sebe i svoje blago.«

»Bog blagoslovio tebe i tvoje blago, pošteno dušo!« izrekao bi ganut župnik. A ljudi su se natjecali, da zasluže taj blagoslov. Ode li komu od ruke glava blaga, naknadit će selo. Potuče li krupa njivu, ne će mu ostati prazna žitnica. Plane li stog sijena, skupit će dva.

Marku se srce širilo: Čelopek vjeruje u Boga, Čelopek ljubi Boga i bližnjega, Čelopek služi Bogu. Vragu se izmiče tlo ispod nogu. Ali se još nije izmaklo. Cio bogovetni dan igra vrag po selu. A Marko i u crkvi i u razgovoru kori, prigovara:

»Ljudi Božji, zašto zovete neprijatelja Božjega?«

»Pa dokon je, gospodine, nek igra!«

»Ne tako, prijatelju! Dok si bio u svadnji s ovim i s onim, bio ti je crn na očima. Nisi mu htio ni imena spomenuti. A zašto zoveš Božjega neprijatelja? Veliš: ‚Nek igra!' Da, nek igra u paklu, a ne u Čelopeku. Stvorio, odnio, spekao... sve ti to dolazi na jezik. I misliš, da su to malenkosti, da se tim ne vrijeđa Bog, da ne ponizuješ sam sebe? Budimo ljudi, ne dajmo vragu ni blizu pameti, a kamo li na jezik! Rijetki su, hvala Bogu, koji psuju Boga i svece. No treba se okaniti svakoga zlogovora, kojim sramotimo sebe, svoju vjeru, svoj lijepi hrvatski jezik. Nemojmo predziđe kršćanstva pretvarati u predziđe pakla!«

Češće bi se dogodilo, da je ko zavragao ne videći župnika, a Marko bi glasno viknuo: »Blagoslovljen budi Bog!« Zato se obzirao svaki, kad bi izgovorio kakvu kletvu ili psovku. A kad su oci Ilija i Vinko u Čelopeku obavili misije, zarekoše se svi: »Ne ćemo psovati ni proklinjati!« Odonda se u Čelopeku orilo i u crkvi i izvan crkve: »Isukrste, Srcu Tvom s nama naš se kune dom: dušom tijelom sav sam Tvoj..«

Kad su otišli propovjednici, dođe jednog dana usplahiren načelnik k župniku:

»Oprostite, gospodine župniče, rado bih s vama govorio, ali da niko ne čuje...«

»Želite li se možda ispovjediti?« zapita župnik.

»Ispovjedio sam se, ali nemam mira. Progone me vukodlaci.«

»Bog s vama, načelniče, kakvi vukodlaci? To su bajke! Ko je vidio vukodlaka?«

»Ta ja gledam noć na noć, otkad su otišli oni fratri. Gledam njih dva, što sam ih ubio. I oba mi se groze, da će me zadaviti i rinuti u paklenu jamu. Ubio sam ih za prava Boga. Najprije muža svoje žene. Zapravo ga nisam ubio, već mu ženu zaludio, oteo, a on se propio i pijan se smrznuo. A drugoga sam zaklao sam. Platio me je dobar prijatelj bana Kuena. Razglasio sam, da se pojavila hajdučka četa. A ja sam na čelu te čete kao harambaša navalio u kuću, ubio čovjeka i sakrio se u kukuruzima. Tu su me ukućani ranili. Dobio sam kolajnu i penziju, a kod Kuena sam bio upisan u zlatnu

knjigu... Gospodine župniče, sad mi je lakše. Ali vas molim i zaklinjem, dođite, blagoslovite mi kuću. Inače ću poluditi i sam sebi suditi.«

»Gospodine načelniče, savjest se probudila. Savjest vas progoni, a ne vukodlaci. Hvalite Bogu!«

»Gospodine, mogu li se nadati, da će mi Bog oprostiti?«

»Ko može Bogu svezati ruke, ko iscrpsti more Njegove ljubavi?«

Sutradan je načelnik u ispovijedaonici razgalio svu svoju prošlost. Vratio se kući lak kao pero.

11.

Nikad nije bilo onoliko svijeta na ophodu na blagdan sv. Marka. Pljeva i mrav. Načelnik je Gugić nosio križ. Nosio ga je rado, veselo, a srce mu je gotovo igralo. Sva su djeca čista, lijepo obučena išla za križem i s dobrom učiteljicom pjevala za svećenikom: »Gospodine pomiluj! Sveta Marijo... Sveti Marko, — moli za nas!« Pjevala je gospođica Marica, pjevala su djeca, pjevala je krojačica Milka Utvićeva, koja je sa svojim Krešom otvorila trgovinu u Čelopeku, a Krešo je ponosno nosio zastavu, što je njegova mama darovala crkvi sv. Marka. A Marko je sav razdragan gledao onaj svijet, što iz punih grudi s dječicom pjeva hvalu Božju. Sunce se milo smiješilo s nebesa. Ozimica je virila iz zemlje. Gdjegdje je zamirila ljubica, drugdje se napregnuo pup, prisluškivao drenov cvijet. Ovdje je, ondje skakutao vrabac, vinula se ševa. Sve je to nekako voljko gledalo ovaj svijet, slušalo molitve i odgovaralo svećeniku, koji je svečanim glasom zazivao Božji blagoslov na polja, njive, vinograde. I drač i trnje, što se mjestimice pomaljalo po polju, kanda je pokorno odgovaralo: »Amen — tako budi!«

Došla su Marku u pomoć i okolna braća svećenici. Neko će propovijedati, neko ispovijedati, neko misiti. Došle su i trškinje sa slatkišima, narančama, igračkama. Djeca se vrzu oko njih, gledaju radoznalo gurkajući se laktima. Trškinja vikne:

»Odlazite, vrag vas!«

»Ne, baba, čut će vas gospodin! Kod nas niko ne govori tako!« vikne jedan dječak.

»Duše ti!« prihvati starica.

»Imam jednu dušu, ne zalažem je ni za što...«

»A bi li vi što ukrali?«

»Bog veli: Ne ukradi!« viknu djeca.

»I niko u Čelopeku ne krade?«

»Osim da ko dođe izvana.«

»A bi li cukrica?«

»Nemamo novaca.«

»Evo vam, djeco!« prozbori mazalački župnik veselo i pruži trškinji novce. A ona dobaci još šaku:

»Ovo vam zato, što ste dobri.«

Iza crkve se uhvatilo kićeno kolo. Igra, poskakuje. Najednom starac Pajo stane »kampelati« treći put.

»Zakoraci, stoj! U crkvu!« vikne kolovođa.

»A jadan bija, šta ću u crikvi? Nisa ja doša u crikvu van u kolo,« prihvati jedan momak izdaljega.

»Kod nas pod misom nema kola ni igre. Ko ne more u crikvu, mora biti miran,« odvrati kolovođa.

»A da onako lipo zapivam?« pripita drugi.

»Još bi lipše 'oknuo u ladu.«

»Meni se sviknula ona crnka, što je igrala do mene,« javi se treći. »Kad bi zna, da što ima, odveja bi je doveče.«

»Ne trabunjaj!« javi se momak iz Čelopeka. »Prvo, ne more se cura sviknuti, čim je vidiš. Drugo, u Čelopeku se ne pita, što ko ima, nego što je i kakvog je roda. Gledaj konju, je l' debela vrata, a divojki, kakva joj je majka. A treće, od nas se odvodi samo isprid oltara...«

Međutim Pajo pozvoni. Domaći se momci i djevojke požure u crkvu, a za njima i stranjski. Kod stola su se pomoćnici veselo razgovarali i pričali. Najstariji ispod Velebita prozbori susjedu Ivici:

»Dolazio sam ovamo još za pokojnoga popa Milana. Nije bilo loše. Dok je Milan bio u snazi, bila je ova župa među prvima. Poslije spade na niske grane.«

»Puška ih ne će!« prihvati Ivica. »Sjećam se i ja. Bilo je kao u Indiji, u zemlji prokletoj, gdje ne štuju djeca roditelja. A sada...«

»Da, sada, moj Ivica, gledam ja brkajliju poslije mise. Zapalio cigaretu, pa odbija dimove. Najednom opazi starca, gdje ide k njemu, a on cigaretu iz usta, pa je utrne. Stari ga pogleda ozbiljno i kaže mu: ‚Hodi, Lovre, užina će se ohladiti.' A Lovre ni besjede, već za starcem. Eto ne usudi se pušiti pred starcem, a sluša svaku njegovu bez pogovora.«

»A ja sam jutros pisao mise i Očenaše. Dođe starica sva zgrbljena. Plati misu za pokojnika. Poznavao sam otprije nju i njega. Zapitam je: ‚Kad je umro stari Mate?' ‚Prolitos, gospodine!' — ‚A kako vaš Jure?' — ‚Gospodine, gdje mu trnje raslo, pavenka mu nicala! U životu me nikad ne ujide za srce, a u boli me je nosio na svojim rukama. Moj je pokojni bio bojažljiv, a bolest što ne umori, išteti. I pokojni je bio griznica, ćudljivac, Bog ga pomiluj, ali se nikad ne potuži na moga sina...' — A znaš, brte, da taj njezin sin ima kćeri za udaju...«

»Sve su to sitnice,« opre se Stipan Janku s druge strane stola. Dok se mi svi ne okupimo u čistoj stranci...«

»Dolje stekliši! Živili domovinaši!« vikne Janko.

»Slavosrbi, izdajice!« uzvrati Stipan.

»Radimo, braćo, radimo! Ja kažem: živio katolički pokret, živio sitni rad!« javi se Ljubo.

»I ti si slavosrb, i Marko je slavosrb...« prospe Stipe.

»Gada mu guravoga, kanite se politike! Jesmo li se zato sastali, da se ovdje svađamo, a ne da proslavimo sv. Marka, pozdravimo i našeg vrijednog popa Marka? Živio godovnjak!« vikne Ivica, a svi prihvate. Kad su braća iskitila zdravicu, opet će Ljubo:

»Da, braćo, opet kažem: Živio sitni rad! Evo vam primjera, ugledajte se u mali Čelopek: lijepa crkva, seoska čitaonica, obilata župnička knjižnica, dva sveučilištarca u ‚Domagoju', pet, šest trgovačkih i obrtničkih naučnika. A usto apostolstvo molitve, djevojačko društvo i što da vam još nabrajam? A čija je to zasluga?«

»Ne nama, Gospode, već imenu tvojemu da je slava!« prozbori godovnjak. »Bez Božjega blagoslova nije naš rad ništa.«

»Čast ti, brate Marko, samo da nisi slavosrb i da se ne družiš s tim mađaronskim doušnikom, načelnikom!« javi se opet Stipan. A domaćin prihvati:

»Prvo, dobri moj druže, ja nisam nikakav slavosrb, nego sam korjeniti Hrvat, pa sam baš radi svoga uvjerenja morao češće seliti. Ali kao pravi Hrvat idem utrenikom našega krčkog Proroka — biskupa Mahnića. Političke prepirke ne spasiše Hrvatske, već preporod u Kristu. A drugo, dok je moj Gugić išao Gezminim tragom, bio mi je najveći protivnik. Sad je on potpuni Dizma, pa je zbilja zaslužio, da nosi Propelo u ophodu...«

12.

Prema zapadu se naginjalo vruće gospojinsko sunce. Da nije ćulio povjetarac, ni sada se ne bi bilo ugodno pomoliti iz debelog hlada. No povjetarac je razgonio žegu, a sunce se milo smijalo čelopečkim brežuljcima, što ih je pokrivala mlada šuma. Obasjavalo je potkućnice, gdje se redao kukuruz, grah, zelje, krumpir i drugo povrće. Pozdravljalo je sunce požete njive, mladu otavu, djetelinu, što se zgusnula među strnokosom, pa ovce i goveda, što su zakrilila pokošeno polje, dok su pastirice plele i vezle, a nestašni se pastiri igrali. Župnik je s načelnikom običavao u popasno malo doba izlaziti na svježi zrak, šetati se po polju i pretresati sve, što je bilo obojici na duši. Otkad je Gugić došao k sebi, osjećao je svu svoju nevolju. Gledao je ruševine i ponore svoje duše, a bio je svijestan, da ih može urediti samo s pomoću nekad mrskoga župnika Marka. On mu je razgalio dušu kao liječniku, zavolio ga je kao najboljega prijatelja i slušao ga kao najčestitije dijete svoje roditelje. Tražio je pravi duševni mir, a Marko mu je pomagao. Savjest ga je korila radi krivica, što ih je nanio svojoj rodbini, okolini i općini, pa je nastojao, da sve popravi. Župnik ga je izmirio najprije s bratom, a onda sa svim drugima. I nabrzo je selo zavoljelo načelnika,

a on je svakome nesebično pomagao. Čelopek je imao dva glavara, duhovnoga i građanskog, koji su se natjecali, ko će više dobra učiniti narodu. Zato su i bili spremni svi u goru, u vodu za njih dvojicu.

Marko se s Gugićem zaustavi kod kola, na koja su Modrići trpali raž.

»Bože daj sreću u poslu!« pozdrave obojica Jakova, koji je sa ženskadijom slagao snoplje s kolaca na kola.

»I vami sreću i zdravlje!« vrati Jakov. »A jeste li sustali na šetnji?«

»Moj Jakove, da smo tebi pomagali vršiti, onda bi nas mogao pitati. A ovako... No jesi li ti sustao?«

»Pa i nisam, načelniče! Hvala Bogu, zadruga je omašna. Mnogo je ručica. A Mile nam je poslao iz Amerike, pa smo nabavili vršilicu. Ide to laganije, nego da gonimo konje oko stožera. Kupili smo i vijalicu. Prije bi nas vijanje često opaklilo. A sad to ide »ajnc-cvaj«. I drugima se može pomoći. A Mile nam piše, nek uzmemo i gvozdeni plug.«

»Borme vaš Mile ide po svijetu otvorenih očiju!« primijeti župnik. »Šalje on, ali i znade, komu šalje.«

»Brat Joso ne da, da po kvaru ode i novčić. Veli: ‚Krvavo se muči moj Mile.' Nagovarali su nas, da otvorimo birtiju. A mi znamo, da je birtija zakrenula vratom Grgi Bradviću.«

»Pa dosta su otvorili Toma i Tadija!« primijeti načelnik. »Vratili su se iz Amerike s punim džepovima. A mogli bi odnijeti gaće na štapu.«

»Gospodo, da vam pravo kažem,« prihvati Jakov, »da ja odlučujem, zatvorio bih obadvi birtije. Bojim se, da će nam se svit iskvariti. Gospodar Krešo ionako prodaje te likere. No on je pošten, pa ne da američkim tetama na vjeru, a ni novo za gotovo, kad vidi, da ištu odviše.«

»Ima pravo starac,« prozbori načelnik, kada su se vraćali kući. »Sve se bojim, američki će dolar pokrpati malo našega svijeta. Eto, moja Julka vodi poštu. Nemalo svaki dan kane koje pismo iz Amerike, a nikad prazno. Naše žene, američke tete, na laku ruku dobivaju novac u šake, a još ga na lakšu ruku troše.«

»Tako je, načelniče,« prihvati župnik. »Usto se blazne i drugi. Kogod smogne za put, rado bi preko Lokve. Kanda se dolari grću lopatom. Bojim se, otrovat će nam se svijet. Dosele je naša Lika bila zatvorena. Ko je pošao preko Kapele pa došao ‚fort do Karlovca', mogao se pohvaliti. A danas već naše tete kažu: ‚Moj je čovik tu sprida u Nevjorku, a onaj drugi malo podalje u Ćićagi...' Po svijetu ima dosta blata...«

»Da, plovane, meni se čini, da se i Tadija Crnić oblatio. Rekao bih, da ne mari za crkvu. I moj narečeni zet Lisac voli k njemu, nego u dućan Krešin, premda je s Krešom dobar.«

»A kada će Tonka pred oltar?« zapita župnik. »Kad se vjenča, nek dobro pritegne uzde. Mislim, da je Petra Milka Utvićeva opametila, pa ne će zahtijevati nametka.«

»Sutra će njih oboje na Rijeku. Hoće Petar da kupi prstenje i štošta drugo. Nerado ih puštam same, ali Tonka veli: ‚Ne boj se, tata, poznaš ti mene. Mi ćemo se kod kapucina ispovjediti.'«

Župniku nije bilo drago, da Tonka, ako je već i zrela, ide sa zaručnikom sama. No nije se dalo mijenjati. Ipak joj je htio pomoći, pa joj je dao preporučno pismo, neka ga preda o. Bernardinu Škrivaniću, kojemu je kadikad slao za gradnju crkve Gospe Lurdske.

Minu pet dana, svanu i osmi, a ni zaručnika ni od njih glasa. Deseti dan dobi župnik Marko pismo od starca Bernardina:

»Dragi moj prijatelju! Oprostite, što Vam se javljam sada. Ruka mi dršće. Zlo je! Vuk je zaveo janje i ostavio ga u pustari! Zaručnik je nesretne djevojke s tuđom putnicom pobjegao u Ameriku. Ona je došla u našu crkvu istom, kad ju je razbojnik orobio i ostavio. Priznala mi je, da su kanili oboje pobjeći, pa je on uzeo novac iz općinske blagajne, a ona s pošte. No on je odnio sve, a nju ostavio osramoćenu. U Liku se ne kani povratiti. A sve se bojim za nju... Ali primirite roditelje. Ja ću nastojati naći dobru dušu, da pomogne bijednici...«

Kad je svećenik posve oprezno saopćio nesrećnom ocu, što se zbilo, on je poblijedio, obeznanio se. A kad se razabrao prozbori:

»Šiba Božja! Kazna za moje opačine. Prokletstvo rađa prokletstvo, sramota sramotu. Sad ću ja u zatvor, a sve moje na bubanj! Hvala Bogu!«

Stari je načelnik zaplakao kao ljuta godina. Zaplakao je i župnik. A zgrozio se, kad mu je drugi dan pokazao pismo, što mu ga je pisao Lisac:

»Dragi moj taste! Oprosti, što ti se ne javih prije odlaska u sretnu zemlju. Žuri mi se. Ostavljam ti praznu općinsku blagajnu. S pošte nisam uzeo ja, nego tvoja kćerka. Ti si je, stari vuče, nudio svakom momku. Kad je nije niko htio, mislio si okovati mene. Međutim nisam mogao za tvoju nezakonitu kćer dobiti marvinske putnice. Sad je tamo vrućina. Zato sam pisao vlastima, da ti pregledaju račune i povedu te malko u hlad... Eto vidiš, da sam više naučio u tvojoj školi nego u školi starog učitelja Utvića. Kad ostarim, i ja ću činiti pokoru. Tvoj Lisac.«

To pismo iskopa grob Gugićevoj Jagici.

Župnik se zgrozio, kad je pročitao te retke propale duše, i odmah požuri u kuću Kreše Utvića. No dok su se oni dogovarali, što će i kako će, već je pred općinom stala kočija, u kojoj se dovezao predstojnik i izaslanik pošte. U obje blagajne nađoše prazninu. Ututanj moli župnik, zaman se zalaže Utvić, uzalud se skupili vijećnici dokazujući, da njihov načelnik ne bi ni crno ispod nokta. Biježnik Poljanić bi opet premješten u Čelopek. A kad njemu predade Gugić i općinu i poštu, odveze se s oružnicima u uze sudbenoga stola. Općinsko je vijeće uglavilo, da se od načelnika ne ište nikakva odšteta. Krešo je Utvić dokazao vijećnicima, da su njihovu općinu dobro izmuzli svi domaći službenici, pa im se oprostilo. Zašto bi dakle upropastili nevina čovjeka radi tuđe krađe? I na pošti je gledao Poljanić dokazati, da se radi samo o zabuni. No Gugić je priznao: »Ako i nisam glavni krivac, jesam sukrivac. Zanemario sam svoju dužnost. Pravo je, da budem kažnjen.« I osuđen je na godinu dana.

Bilježnik je morao pregledati i ispravljati račune sve odonda, kad je bio premješten iz Čelopeka. Na pošti je morao paziti na red. Pritom je svaki dan dublje zagledao u modre oči Julke Gugićeve, koja je oplakivala i majku i oca i nesrećnu sestru. Zato se i krio pred učiteljicom Maricom, za kojom je nekad uzdisao. No Marica će mu jednom iz neba pa u rebra:

»Gospodine bilježniče, vi se borite sami sa sobom. Nekada ste me voljeli, a ni ja vam onda ne bih bila rekla: ne ću. Sad su prilike drugačije. Ja sam opskrbljena, Gugićevi na rubu propasti. Utješite Julku pred — oltarom. Ja ću vam poći u djeveruše.«

I o Božiću postade Julka žena Poljanićeva. A kad se o pokladama pijani učitelj Klepac prehladio i od upale pluća legao pod ledinu, dođe u Čelopek Zvonko Utvić, stariji sin starog uče Nikole, i o Uskrsu povede pred oltar dobru gospođicu Maricu.

Međutim se nebo naoblačilo, zatutnjilo. Iza sarajevskog umorstva puče na sve strane glas: rat! Cvijet Čelopečana morade pod pušku. Dok su okićeni momci s pjesmom ponosno stupali misleći, da polaze u rat doista za domovinu, Marko je Župan ronio suze pred oltarom...

DRUGI DIO

1.

Staru je Anicu morila teška tuga. Otkad se sa sinom doselila u Čelopek, naužila se svega. Lijepo joj je bilo isprvice, dok je u Čelopeku boravila stara učiteljka, gospođa Anka. A kad su Utvići morali naglo seliti, staricu je zaboljelo srce. No dobra ju je učiteljica Marica često pohađala, a uz Maricu i Milka Svilićeva, pa i druge žene i djevojke, koje su nabrzo zavoljele srećnu majku svoga dobrog župnika. Anica naskoro postade sirotinjska majka. Sa svojim je sinom dijelila žalost i radost. A srce joj se širilo, kad je vidjela, da Bog blagosiva trud njezina sina. U posljednje je doba osjećala, da joj tanča život, da se mora rastati sa svojim jedincem sinom. Tješila se, da ga ne će ostaviti osamljena. Stari učo Utvić i njegova žena Anka pođoše u mir i doseliše se k svome Kreši, da u Čelopeku završe svoj zaslužni život. Kad bi se Anica potužila staroj prijateljici: »Što će moj Marko, kad ja zaklopim oči,« — stara bi učiteljka prihvatila: »Šta se pojedaš, moja prijateljice? Nisam li i ja Markova mama? Ne štuju li moje snašice Marica i Milka našega Marka kao svoga oca?« I Anica je mirne duše očekivala poziv na drugi svijet. A eto, sad se čini, da će je Marko preteći. Već nekoliko dana leži logom izmučen, satrven. Vani se smije proljeće, miriše ljubica, vije se ševa nad novim brazdama. Svud klija i buja mladi svježi život, a uz postelju župnika Marka stoji neumolna smrt i čeka čas, kad će zamahnuti kosom. Stara Anica na prstima ulazi u sobu, nadvija se nad blijedo lice svoga sina, meće mu na čelo mršavu ruku i tarući suze pita starog svezнadara Paju:

»Što misliš?«

A starac zguren, potišten, prekida Očenaše i odgovara:

»Bog je moguć... Gospodin ne b a n d a više... A i šteta! Čini mi se, da sam slušao proroka...«

»Kakvog proroka, starče?« tužna će starica.

»Pa dok je vas bio san prevario, sjedili smo stari učo i ja ovdje uz postelju. Bila je počela zabjeljivati zora. A gospodin se diže u postelji, pruži ruku, kao da prodiči, pa vikne: ‚Hvala ti Bože, što si nam se smilovao! Moja je Hrvatska slobodna, sjedinjen je moj hrvatski narod . . . Četiri nebeska zaštitnika razgone olujine, odgone zvjerad i brane katoličku Hrvatsku...' — ‚A koji su to zaštitnici, Marko moj?' zapita stari učo. — ‚Sv. Petar, sv. Josip, bl. Nikola Tavilić i bl. Marko Križevčanin... Neka se digne sav pakao i njegovi pomoćnici, katolička Hrvatska ne će, ne smije propasti, dok joj je sv. Križ na čelu!' — Starom učitelju navru suze. Pristupi k bolesniku i promijeni mu obloge, a njega obuzme mrtvilo. Ja već pomislim: umire! Užežem blagoslovljenu svijeću i stanem moliti: ‚Kaži meni, malo dite, što je jedinstvo? Jedinstvo je jedan Bog. Bog nam budi u pomoći i u danu i u noći.' Ali će pàpa učo: ‚Pajo, ugasi svijeću, dat će Bog.'«

Uto uđe polako i stara gospa mama te zapita:

»Kako je?«

Tarući suze pristupi k bolesniku i metne mu ruku na glavu. A bolesnik otvori oči i prošapće:

»Mama!«

»Što je, sinko?« probijele obadvije žene.

»Čašu vode . . . Gle, i vi ste, mama, ovdje. A ja sam tako spavao...«

Kad svećenik ispije čašu vode s malinovim sokom, izusti:

»Hvala! Sad je sve u redu. Ali što ste tako potišteni? Majko!«

A stara Anica poljubi sina u čelo i prošapće:

»Sinko moj, već smo bili spremili... No hvala Bogu! Eto te s drugog svijeta.«

»Borme, gospodine, da ne bude pàpe, odošte vi,« upade sveznadar Pajo u riječ. »Liječnik je bio nekoliko puta, kucao, prisluškivao, kimao glavom i najzad izjavio: ‚Pripravite se na najgore! Mene više ne treba.' Ali naš vrijedni pàpa daj trinu, daj obloge i Bog pomože.«

»A kako crkva? Kakvih novica, moj sveznadaru?« nasmiješi se svećenik.

»Imam novicâ pun koš,« odvrati Pajo, a oko mu sine. »No pripovijedat ću, kad se odmorite...«

Marko stane dozivati u pamet zgode i nezgode, ali ga opet svlada okrepljivi san. A stari sveznadar zareda po selu javljajući, kako je stari učo s pomoću Božjom poplašio smrt. »Ljudi Božji,« dodavao je starac, »i konj bi morao podleći, a kamo li ne bi čovjek. Samo Bog i ja znamo, što je naš gospodin podnio ovih zadnjih godina.«

Da, podnio je goleme nevolje, skrbi, križeve.

Mladi su ljudi pjevajući hrlili u rat. Svaki je očekivao: rat će se svršiti brzo. Gotov je za 15 dana. Onda za mjesec, za po godine, za godinu... No rat je poput nezasitne zvijeri klao i uništavao godinu za godinom. Svijet je očekivao: rat će donijeti Hrvatskoj jedinstvo, slobodu, stara prava. A Hrvatska je dobivala mrtvace, ranjenike, nove pozive, nove terete. Momci su i djevojke morali igrati kolo tužna srca, zaplakana oka. Stariji su ljudi morali po noći u ophodnju, dječarci na stražu. A općinski su službenici donosili svaki čas nove naloge, nove zahtjeve. Dok su hranitelji podnosili ratne strahote, njihovoj je porodici oduzimana hrana, odijelo, blago. Napokon zamukoše zvona na crkvama, prestade kolo, zamuča pjesma. Strah, tuga, briga poklopi i lička sela te se uvuče i u Čelopek. Svaka je suza pekla župnika Marka, jer je sve župljane ljubio kao svoju djecu. Slutio je dobri pastir, da će rat i prorijediti i ištetiti njegovo stado. Čitao je pisma, što su dolazila s bojnih poljana. A ta su mu pisma tjerala suze na oči. Rat je isprvice ljude bio dozvao k sebi. No što dalje, sve ih je više poživinčivao, ubijao im ćudoređe i vjeru u Boga.

Napokon su po selima ostali starci, žene i nejačad. Žene su počele dobivati potporu. Djeca su podrastala

bez nadzora, bez straha, bez stida. Po selima su se vrzli ratni zarobljenici Rusi i Talijani. A neoprezna mladarija nije marila za savjete starijih. U Čelopeku je kuća Tadije Crnića bila otvorena svakome. A kogod je u nju dolazio, izlazio je jadniji, siromašniji. Bilježnik je Poljanić imao Tadiju na oku, ali je Tadija imao dobre prijatelje i gore i dolje. Razglasio je po okolišu, da za dobre novce može svakoga osloboditi od vojništva. Koga ne oslobodi, vraća mu novac. Ljudi su vrvili kao pčele na med. Novci su kapali u Tadijinu blagajnu, a Tadija je vozao molioce amo, tamo. Događalo se, da bi pisar ili narednik kojega i pustio dijeleći s Tadijom plaću. Dašto, za koji dan bi dobila općina nalog, da ovoga odmah dade otpremiti. A Tadija bi svalio krivnju na Poljanića. A kad i Poljanić morade u vojsku, Crnić uze crniti i župnika. Mogao bi pomoći, tà što pop ne može? No on je, sebičnjak, bio zaludio svijet, da ga lakše šiša, a sada blagosiva oružje. I zvona je prodao i crkvu zapalio.

»A vi sad njega metnite na oltar, kad vam je izgorio Marko evanđelist!« znao bi zlobnik dobaciti.

Stari je sveznadar doznao za zlobnikove spletke. Žalio je zavedeni svijet, a pogotovu je žalio svoga dobrog gospodina, pa će mu jednom:

»Gospodine, onom bi gadu trebalo brnjicu na gubicu. Otrovat će nam svijet. Prijavite ga, pa nek ide pod pušku!«

»O moj starče, jeste li vi kršćanin?« prihvati župnik. »Jeste li zaboravili anđeosku: Ko tebe kamenom, ti njega kruhom! Velite: Nek ide pod pušku! A što će njegova djeca? Napokon znate, da i mene svuda prate doušnici, pa mislite, da bi mi oni gore vjerovali? Prepustimo sve Bogu!«

No Pajo je vidio, da Crnić zadire sve dublje i polako ruši, što je župnik gradio duge godine. Stoga nije htio više navaljivati. Ali jedne večeri javi župniku:

»Gospodine, Tadija je i bez vaše prijave otišao pod pušku.«

»Jadnik, što će sada njegovi?!« uzdahne župnik.

»Ne bojte se, gospodine, ono je mudra lija. Ne će on ni opaliti puške, van da bi sebi u prst, pa u bolnicu...«

2.

Stipan je Gugić ležao u zatvoru, kad je planuo rat. A kad se izvilo vrijeme, eto ga u Čelopek k svojima, pa k župniku. Marko ga dočeka veselo:

»No hvala Bogu, da je živa glava. A sad opet u ured.«

»Pod pušku, gospodine župniče!« prihvati Gugić. »Već sam se prijavio.«

»Pa u tim godinama!« začudi se Marko.

»Ne smetaju godine. Srce je zdravo. Hoću da okajem posve svoje grijehe i zaslužim pošteno mirovinu. Bog vam i duša, gospodine, pripazite na ove moje sirote.«

Zora međa ode Gugić iz Čelopeka. Isprvice se javljao češće i svojima i župniku, ali poslije ni glasa ni traga. Već su ga kćeri obžalile i obukle se u crninu. No jedne večeri stadoše kola pred poštom, a iz kola izađe sijed poručnik s kolajnom na prsima, a za njim narednik u muževnim godinama.

»Dobar večer, narode!« pozdraviše obojica svijet, koji se sletio kao na čudo.

»Ive moj!« izleti iz pošte pristala gospođa, i zagrli narednika. »A ko je to? Tata, dragi tata! Jelko, Dragice, amo!«

No Jelka su i Dragica već istrčale pa grlile i tatu i svaka bilježnika Poljanića. Kad uđoše u rasvijetljenu sobu, ciknuše sve tri: »Ive, ti si ranjen!«

»Pala muha na medvjeda. Malko mi skratiše ruku. No hvala Bogu, da je živa glava. A i desnica je zdrava. Tata je prošao gore.«

Sad istom opaziše kćeri, da im otac ima drvenu lijevu nogu i lijevu ruku odrezanu do lakta. Kad stadoše ciktati, mirno će Stipan Gugić:

»Ne kukajte, djeco, i ne galamite. I ja kažem: Hvala Bogu, da je živa glava! A kad sam vidio svoga zeta i vas četiri, ne marim, ako ću odmah pod ledinu.«

»Četiri! Kakve četiri, tata?« zapita bilježnikovica Julka.

»Časna sestra Agata pozdravlja svoje sestre,« prihvati Gugić.

»Časna sestra A-ga-ta?« ponovi Jelka. »Pa ko je to?«

»Agata, Jaga, Jagica, moja kćerka Tonka!«

Uto neko pokuca i otvori. U sobu stupi župnik Marko i pozdravi:

»Hvaljen Isus i dobar večer! Dobro mi došli, draga gospodo i prijatelji! Reče mi stari sveznadar, da ste došli, pa me evo, da vas pozdravim i čestitam Oho! Sad će naši Čelopečani biti ponosni, što imaju načelnika l a j t m a n a i bilježnika v e l j b a b u. Pa tu su i kolajne.«

»Ali i kratke ruke i šepava noge!« prihvati Gugić. »Hvala vam, gospodine župniče, na ljubavi. Sad sam zaslužio i kolajnu i mirovinu, pa mi je duša mirna. Već ću vam pričati, ako Bog dade.«

»Ali tata, Agata — Tonka, gdje je?« uplete se Dragica?

»Čekaj, dijete! Što si navalila kao Cigo na vješala? Najprije, gospodine župniče, lijepi pozdrav od vrijednog starca Bernardina. Divan starac, čovjek Božji! Bio sam u njegovoj crkvi i mislio sam, da sam u raju. Govorio sam s njim. Vele, da je privrijedio milijune Rijeci, a sam nema ništa. Vidio sam ga prvi put u bolnici, gdje ide od postelje do postelje. Čim su ga ranjenici ugledali, rekoše: ‚Eto dobrog oca Bernardina!' A on je zbilja kao dobri otac svakog obilazio, tješio, razgaljivao. Kad je došao k meni, zapita me, otkud sam. Ja mu spomenem vas, a on udri hvali! Uslobodim se i zapitam za svoju kćerku Tonku. A on će dobroćudno: ‚Umrla je Tonka!' Suze mi navru. Zapitam: ‚Je li dugo bolovala? Je li se smirila s Bogom?' A on će: ‚Bolovala je njezina duša, ali se izmirila s Bogom. Tonka je umrla, ali je živa časna sestra Agata. Poručit ću po nju, da vas posjeti.' I dijete je moje dolazilo k meni i dvorilo me u mojoj bolesti i rane mi previjalo. A priznala mi je moja Tonka sve i molila, da joj oproste svi, što ih je

uvrijedila i smutila. ‚Hvala Bogu i o. Bernardinu, reče mi, srećna sam i zadovoljna. A da ne bi časnog starca, skončah se.' I ja se ispovjedih kasnije pred o. Bernardinom i stupih u treći red sv. Franje... I znate što, gospodine župniče? Na bojnom polju, pače daleko od bojnog polja ima dosta generala i vojvoda, koje kuju u zvijezde. Svaki se hvali svojim uspjehom u pobjedama. Svi obećavaju, da će usrećiti svijet. No pravu sreću mogu svijetu donijeti samo generali poput o. Bernardina.«

»A koliko si neprijatelja ubio ti, tata, kad su oni tebe tako?« zapita malo poslije Dragica.

»Nijednoga, kćerce! Zašto bih ja ubijao ljude, koji silom idu u krv?«

»A ti, svače Ive?«

»Ni više ni manje nego vaš tata! Hrvati su bili ludi isprvice, kad su se nadali, da će Hrvatskoj biti vraćena stara prava i da će se ona moći sjediniti. No sad vide svi, da se Beč i Pešta samo titraju s nama. Mi smo samo blago, što ga gone na mesnicu. Njima je žalije par volova, nego najboljih vojnika. Ali onako će i svršiti!«

»I pravo je!« prihvati župnik. »Eto nisu bili vrijedni, da sastave ličku željeznicu s Dalmacijom. Boji se Mađar: Hrvati će se sjediniti. Kanda nisu sjedinjena naša srca! No sudeći po tom, bilježniče, nije svršetak daleko. Dogodit će se ono, što je Starac Ante izrekao u hrvatskom saboru: ‚Neka nam se Austrija ruga, ali neka pazi, da se kocke ne okrenu.' Sad je vrijeme, da o udesu Hrvatske određuje Bog i Hrvati.«

»Tako je, gospodine župniče! Naš se vojnik sam predaje ili bježi u zeleni kader. I naši Dalmatinci ostavljaju rovove i poručuju: ‚Nesta kruha, nesta vinca, stoga nesta Dalmatinca.' Samo se bojim, da bi naš zeleni kader mogao više zla učiniti Hrvatskoj, nego neprijateljima. Ne bude li pameti u naših vođa, odosmo mi za Rusijom.«

»Zbilja, gospodine bilježniče-naredniče, je li još ko iz naše župe služio s vama? Jeste li čuli za našega Tadiju Crnića?« zapita župnik.

»Bilo nas je desetak na Piavi,« odvrati bilježnik. »Neki su poput mene otišli u bolnicu. Drugi su se spremali i dogovarali, kako će razviti hrvatsku zastavu na zvoniku sv. Marka u Mlecima. No kad je naše zapovjedništvo obustavilo navalu, dogovarali se s drugima, kako bi se pod hrvatskom zastavom vratili u svoju Hrvatsku. Neki bi se voljeli vratiti pod crvenom zastavom. A za našega Tadiju čuh, da se vratio s ranjenicima na Rijeku. Odonud će u zeleni kader.«

»A naš sveučilištarac Jure Kajfeš?«

»Onaj, što ste ga vi podupirali i preporučivali? Čini mi se, da je iz Karpata otišao u Rusiju.«

»Pravo je učinio!« župnik će. »Robom ikad, grobom nikad.«

»Bio sam u rovu s jednim domagojcem,« prihvati bilježnik. »On mi se baš nije hvalio s Jurom. Iz Domagoja je morao izići, a onda je ružio svoje drugove.«

»Zato se valjda ni meni nikad ne javlja,« zamišljen će župnik.

»Ni meni!« otme se nehotice Dragici Gugićevoj.

3.

Olovni su oblaci pokrivali nebo. Bura se digla i postrizala Velebit, a s drveća kidala suho lišće, vitlala ga u zraku i nemilice raznosila i razbacivala poljem i cestom. Iz crkve se sv. Marka razilazio svijet, većinom starčad i ženskadija, dok su Zvonko Utvić i gospođa mu Marica vodili školsku djecu u školu, da im razlože veliki događaj. Istina, župnik je Marko pod misom javio narodu radosnu vijest: »Hrvatski vojnik nije uzalud sijao svoje kosti po prostranim evropskim poljanama. Providnost je rastrgala stare lance. Hrvatski je sabor pretrgnuo sve veze, što su nas vezale s Bečom i Peštom. Naša je budućnost u našoj ruci. Moramo je urediti tako, da ispunimo zadatak, što je hrvatskom narodu namijenila Providnost.« Tako je razlagao župnik. No djeci je to trebalo razbiti u sitniš. A trebalo je i upozoriti djecu, kako će davati oduška svome srcu i čekati svoje, kad se vrate u slobodnu domovinu. Stari učo Utvić i Krešo,

pa Gugić i Poljanić pođoše poslije mise k župniku na čašicu šljivovice. Htjedoše se i dogovoriti, kako će uzdržati red, vrati li se koja usijana glava. Znali su, da se hrvatski vojnici vraćaju kući pod oružjem, da više ne priznaju nikakve vlasti. A nisu htjeli, da se Čelopek osramoti pred svijetom, da okalja prve dane narodne slobode. Trebalo je osnovati neke ruke narodnu stražu, koja će čuvati red. Budući da je Gugić opet preuzeo načelničke poslove, a Poljanić bilježničke, ponudi se stari učo Utvić, vješti strijelac, da će sa svoja dva sokola sakupiti momke te ih uvježbati. Dok su se oni dogovarali, začuju viku: »Eto naših!« te svi grnu pred kuću. Cestom se primicala četa vojnika, pred kojom je jašio zapovjednik. Četa je pjevala pijanim glasom neku rugalicu o caru Vilimu i Franji Josipu.

»Bora mi, to nisu naši!« vikne stari učo. »To je zeleni kader.«

Uto se četa primače k župskom stanu. Zapovjednik zaustavi konja i vikne:

»Četo, stoj!«

Četa, neobrijana, runjava, napola pijana, stane. Zapovjednik u satničkom odijelu, koje očito nije bilo njegovo, prozbori:

»Braćo, dok smo mi podnosili ratne strahote, naši su kod kuće stradavali. A bilo je pijavica, koje su im sisale krv. To su popovi, trgovci, načelnici, bilježnici...«

»Tako je!« potvrdi četa pijanim glasom.

»I ja imam ovdje ženu i četvero djece. A pop zlotvor nije pazio na moju sirotinju, već me je strpao pod pušku.«

»Lažeš, Tadija Crniću!« vikne stari sveznadar Pajo. »Lažeš kao onaj tvoj garov. Kad si ti uzeo sipati otrov po našem selu, ja sam nagovarao gospodina, neka te prijavi, ali se on nije dao ni vilama sedlati.«

»Pop i mežnjar, kosa i brus!« okosi se zapovjednik. »Ne vjerujte mu, braćo! Pop me je odagnao pod pušku, da može s mojom ženom...«

»Tadija, boj se Boga!« vikne sredovječna, koštunjava, crnomanjasta žena. »Ti znaš dobro, da je to paklena laž. Gospodin plovan nije ni meni ni ikom

učinio zla, koliko je crna pod noktom. A njemu hvala, da nam je bolje, nego dok si ti bio kod kuće. Tadija, boj se Boga!«

»Četo, ja sam zapovjednik, a vaša je slušati. Najprije dobro operušati popa, onda nametnika trgovca Utvića, pa krvopije načelnika i bilježnika!« vikne Tadija.

»Posluh — sveta stvar!« vikne četa. Ali se zgrbljeni stari učo isporavi, pa vikne:

»Ljudi, ako ste ljudi, mir i posluh! Vama, koji ste se mučili na bojnom polju, svaka čast. Čast vam i zato, što ste se uklonili s bojnog polja, kad ste vidjeli, da nas silnik goni na mesnicu sebi na korist, a vama i Hrvatskoj na propast.«

»Tako je! Živio!« povikne četa, a zapovjedniku se smrkne.

»Ljudi, kako se zove vaš zapovjednik?« upita učo.

»Toma Crnković, naš kapetan,« odvrati zdepasti mrkonja.

»A ko mu je dao kapitaniju?«

»Pa bio je, ali ga je kasiralo radi neposluha i zato...«

»A jeste li vi, ljudi, kada čuli za Tadiju Crnića?«

»Kako ne bi?!« odgovori koštunjavi žujan. »Zavaravao je ljude, da će ih osloboditi od vojništva, pa je izmuzao, gdjegod je mogao. I moj mu je ćaća platio debelu užinu.«

»I moj... I moja majka... I moj brat!« ozvaše se drugi.

»Dobro, junaci! Taj Tadija Crnić, tobožnji zaštitnik, a zapravo varalica i pijavica jadnih ljudi, jaše pred vama, vodi vas kao čobanin ovce, nagoni vas na zlodjela. Sad vas je kao izdajica doveo u svoje rođeno selo.«

»Starče!« vikne mrko Tadija i skine pušku s ramena.

»Juda Tadija, postao si Iškariot!« ozbiljno će učo. »Bio se mi u školi najlošiji učenik. Nisi bio ni za kakav pošten posao. I pravo si učinio, kad si odmaglio preko Lokve. Ondje si spletkarijom, prosjačenjem izvarao naš i tuđi svijet i vratio si se u ovo pošteno selo, koje si obružio svojim prevarama. Prisvojio si kapitansku

čast, premda dosad nisi ni puške metnuo na se. A sad si doveo ove poštene ljude...«

»Tako je!« prekine četa.

»Da, poštene ljude si doveo, da upropastiš najbolje ljude u svome selu. Komu se zamjerio naš župnik, narode?«

»Ni mravu!« povikne svijet.

»Koga je ogulio moj sin Krešo? Neka se javi iko, pa ga ja ne ću priznati svojim sinom.«

»Čast Kreši Utviću! Otro je mnogo suza!«

»A pogledajte načelnika: bez noge i bez ruke! Pogledajte sakatog bilježnika . . . I oni su mučili vaše muke. Juda Iškariote, meni bi dosta bilo reći: Hop, sokole!...«

Starac ne doreče, a vučjak pas Soko skoči na konja i ščepa Tadiju. No starac povikne:

»Dolje, Sokole, i mir!«

»Dolje varalica! Smrt izdajici! Puške na sprem!« vikne zdepasti vojnik i uperi pušku u svoga vođu.

»Mir, ljudi!« prozbori župnik. »Ne kaljajte ruku ljudskom krvlju! Ovaj jadnik ima ženu, djecu... Bog će mu već platiti.«

»Gospodine, platit ćemo i mi!« vikne koštunjavi žujan. »Braćo, ovaj čestiti stari učitelj reče, da smo mi pošteni ljudi. To moramo potvrditi ovdje pred svim svijetom. Najprije skidamo s vodstva našega nazovi-kapitana.«

»Skidamo!« poviknuše svi. »Ti nam budi vođa!«

»Dobro. Prihvaćam i određujem, da ovome udarite 25 po tabanima.«

»Nemojte, ljudi, oprostite mu!« vikne župnik, a za njim i drugi.

»Praštamo mu život, ali mora proći batine. I to pred svojom kućom. Marvo, salazi, da ja uzjašem!« izdere se vojnik, a pokunjeni Tadija sađe i drščući povede vojnike pred svoju kuću.

Zeleni kader je svome vođi nabio pošteno ognjište, a njega ostavio jedva živa. Jadnica se žena sakrila u selu pred razularenim vojnicima, a ujutro je našla sve

porazbijano. A kad je Tadija došao k sebi, zgrčio je šaku i bijesan prozborio:

»Osvetit ću se . . . Platit ćete vi meni i batine i sramotu i štetu, ili se ja ne zvao Tadijom Crnićem, već lajao kao moj garov!«

»Tadija, boj se Boga i smiri se! Zaslužio si i gore, pa komu ćeš se osvećivati?« prigovori mu žena.

No on škrine zubima, pogleda ženu prezirno i izlane grdnu psovku.

Nakon desetak dana se stari učo Utvić kasno vraćao od Marka kući. Pratio ga je vjerni Soko. Kad se pas primakao kući, stane štektati i skakati oko starca. Starac pogleda oštro preda se i vikne kao izvan sebe:

»Čuj, izgori!«

Iz skladišta je Krešimirova sukljao dim. Dok se svijet stao kupiti i gasiti, poletio je Soko tragom za živicu i najednom se javio s čudnim lavežem, kanda se rve sa zvijeri. Kad su seljaci ugasili podmetnuti požar, vratio se i Soko šepajući. A Tadija se Crnić istom deseti dan pokazao u selu povezane glave tužeći se, da ga bole zubi...

»Bit će, da je moj Soko dirnuo u zdrave!« prozborio je ujedljivo stari učitelj. »No neka pazi Iškariot, moj Soko ima dobro pamćenje i jake zube.«

4.

Svega se toga sjećao Marko Župan, kad se malko oporavio i uzeo rediti zaostale spise. Stari mu je Pajo dodavao pisma, a ujedno spominjao, gdje se što dogodilo od one večeri, kad je planulo skladište Kreše Utvića. Spomenuo je sveznadar, kako je zlobni Crnić bio bacio b u m b u u župnikovo dvorište, ali su je bacili u vodu. A onda zaredaše bolesti i trzavice, koje napokon svališe i župnika.

»Hvala Bogu, koji vas je, gospodine, očuvao!« prozbori starac. »Lička se željeznica sastavlja. Naši su ljudi počeli kapati iz Amerike. U svijeta je dosta novaca. Moći ćemo opet s pomoću Božjom urediti crkvu i podignuti zvona.«

»O moj starče, daleko su zvona. Treba se namučiti i slagati bijele novce,« sjetno će župnik. A starac žmirne okom pa će smijućke:

»Pa i ne treba muke, gospodine. Bliže su zvona, nego vi mislite. I teže će biti nabaviti kip sv. Marka za veliki oltar, da nam se ne ruga kapitan Tadija. Ja sam teško sagriješio sv. Marku, pa zato prvi dajem 200 kruna.«

Župnik u čudu pogleda starca:

»O moj starče, vi ste oduvijek bili pošten i savjestan čovjek. Kakvi su to vaši grijesi? Hoćete li, da metnem štolu?«

»Ne treba, gospodine! Reći ću izvan ispovijedi. Ja sam palikuća. Zapalio sam kuću sv. Marka — crkvu...«

Župnik se zadeveti, a Pajo prihvati:

»Zapalio sam, da, ali nehotice, kad smo pokapali zvona.«

»Zvona, kakva zvona?!« ustrnu župnik oči.

»Pa naša stara, lijepa zvona, kojima zvonim od svoje mladosti.«

»Ta naša su zvona ukradena, starče moj!«

»Imate pravo, gospodine! Ukrao sam ih ja s gospodarom Krešom, a pomagali su nam Jakov i Joso Modrić. Zakopali smo ih u crkvi onda, kad su vas bili pozvali u Senj. Po noći smo ih zakopali, a ja sam neopazice zapalio staru dasku na oltaru. Izgorjela je daska i druga drvenina. Pokvareno je dosta slika na zidu... Zato je onaj gad Crnić crnio vas, da ste zapalili crkvu i prodali zvona.«

»Dakle se moji najčestitiji ljudi dali na krađu!« župnik će u pô šale. »Hvalite Bogu, da vas nisu ulovili.«

»Našla bi se već vratašca, da se iskaveljamo. Samo mi je žao, što vam nehotice naprtih posao.«

»Svakako manji, nego da su nam odvukli zvona. Ako Bog da, naša će najprije na zvonik.«

»Začudit će se Iškariot,« zadovoljno će Pajo. »No ne će mu biti ni drago, kad ih čuje. A i njegovi će drugovi škripati kao potarnjaci u paklu. Da zbilja, zaboravih vam reći: vratio se onaj vaš mezimac Jure Kajfeš.«

»Vratio? A kada?« zapita Marko.

»Dok ste vi bolovali. Doveo sa sobom nekakvu ošišanu Ruskinju, koji li bijes, pa se s njom koči po selu i sve jedno drugome: ‚Moj druk.' Oboje idu gologlavi, zalizani, kao da ih je junica zalizala. U cipelama im se može čovjek ogledati, a sve grde bržuje i hvale boljčovike. Ja sam ih susreo nekoliko puta, no Jurica se pričinja, kao da me i ne pozna. A k plovaniji ni blizu. Tako vam je to, gospodine. Hrani sirotu za svoju sramotu. Stara je riječ, da su najveći neprijatelji i Crkvi i Bogu baš oni, za koje se najviše žrtvuju svećenici.«

»Moj starče, bio je onaj mladić nekad čestit, a siroče...«

»Znam, znam. No da ne zaboravim. Imamo i novog lugara. Iz Amerike je otišao u dobrovoljce, a sad je za nagradu dobio lugariju. Zove se Vujić, a ja bih dao glavu, da je to onaj vrijedni Lisac, koji je našega načelnika bio spremio u rešt. Tako sad naš Čelopek ima lijepi trolist: Judu Iškariota, Kajfu, koji je osudio Spasitelja, i lisičavog Vujića. Još da su sami, i Bože pomozi!«

»Moj starče,« mirno će Marko, »sjećate li se, kako je bilo, kad sam ono došao ovamo? Ruševna crkva, ruševna župa. Hvala Bogu, sve se malo pomalo bilo uredilo. Sad crkvi ne treba mnogo.«

»Ali je narod gori, gospodine, sto puta gori. Vjerujte meni. Rat je izopačio svijet, Amerika je zaglavila. Dok smo bili odrezani od svijeta, bilo je bolje. Sad će željeznica odvoziti iz Like sve, što je dobro, a dovozit će nam tuđe izmetine, da prostite.«

Župnik se zamislio. Vara li se sveznadar ili pregoni? Kad je prvi put jedva jedvice došao do škole, dočekaše ga učitelj i učiteljica veselo. Ali mu Zvonimir Utvić izjavi skrban:

»Župniče, idemo nizbrdice. Zlo je.«

»Pa kakvo zlo, dobri moj prijatelju? Tako mi reče i naš sveznadar,« sa smiješkom će župnik. No učiteljica prihvati:

»Nije dobro, gospodine župniče, i djeca su okrenula naopako. Djeca ne će u školu. Ovih dana dođe mala Crnićeva kasno. Uđe u školu bezobzirno, bez pozdrava,

lupne vratima i sjede u klupu. Ja je upozorim: ‚Katice, zašto si zakasnila?' — ‚Bila me je volja!' odvrati prpošno. — ‚A kako se dolazi u školu?' pitam strože. — ‚Kako ko hoće!' opet će ona drsko. — ‚Ne znaš li pristojno pozdraviti?' ja ću. — ‚Nemam koga!' veli ona. — ‚Ne znaš li se pomoliti ili barem prekrižiti?' velim joj. — ‚Tata veli, da meni ne treba molitve ni križa. Bogati smo,' odbrusi ona. Vidim: djeca se uzrujala, neka se i smijuckaju, pa ću ozbiljno: ‚Katice, tako se ne odgovara. Zaslužila si šibe!' — A ona će: ‚Ne šiba mene ni moja majka. A ti me nisi rodila!' — ‚Djeco, mir!' viknem ja, ‚a ti, nevaljanice, van stajati!' No ona vikne porugljivo: ‚Šalji ti svoga ćaću stajati, vrag ti materi!' i uzme torbicu, izađe i zalupi vratima. Djeca prasnu u smijeh. Po podne eto Crnića u školu pod kapom. Niti kuca, niti pozdravlja, već bahato pred svom djecom: ‚Gospo, je li ovo škola ili mesnica? Jeste li vi gradili ovu zgradu ili narod?' Ja ga pogledam mrko, a on zamahne nadžakom: ‚Sad ću ti razvezati tu našušurenu tikvu, vrag ti... Iskrvavila si svu moju Katicu, ti...' i izlane bestidnu psovku. Djeca se stanu gurati laktima i smijuljiti. No Marko Modrićev vikne: ‚Gospo, Katica se sama izgrebala noktima kâ mačka.' A ja ću: ‚Djeco, jesam li se ja Katice i dotakla?' Sva djeca poviknu: ‚Ni prstom!' No Crnić se nasmije zlobno: ‚Lijepo učiš djecu lagati, ali...' Međutim stupi u sobu Zvonko, kojega je mali Modrić upozorio, da Crnić ‚tuče gospu'. Muž naperi revolver i vikne ljut: ‚Hands of!' Tako obično govori Crnić. Prostak se zabezekne, a muž će: ‚Nadžak amo! Trebat će kod suda!' Crnić je oklijevao časak, ali mu Zvonko primakne samokres k čelu: ‚Nadžak amo ili te ucecah kao bijesna vuka!' Prostak preda nadžak, a Zvonko će: ‚Sad da si se pobrao odmah. Počivao si u zelenom kaderu, jamčim ti, upočinut ćeš i u hladu koji mjesec radi bezobraznosti i nasilja u školi.' Pokunjen se Crnić pobra kao pokislo štene, ali na vratima viknu: ‚Ni na kozi ne orao, ako vas oboje ne budete orali i kopali!' I ode.«

»Prijavih prostaka oružnicima i sudu,« prihvati učitelj, »i kazni ne izmače...«

»Ali ni vas dvoje njegovoj osveti, ako vas Bog ne očuva,« primijeti župnik i pođe u školu. Njegovo oštro oko opazi odmah, da su se djeca počela mijenjati. Neki se ne digoše s mjesta, neki se malko pomakoše, neki se uzeše gurati. Prije su ga učenici pozdravljali složno i otrsito: »Hvaljen Isus!« Sada ga ne pozdravi ni polovica, a neki zategoše, kanda se rugaju. Tako opazi i kod molitve. Prije nego će župnik početi, već se javi jedan:

»Gospodine, Ivan je opsovao Boga!«

»Nisam, laže, on psuje Božju bradu.«

»A Luka veli, da nema Boga.«

»Lažeš! Ja sam rekao, da to veli lugar.«

»S mirom, djeco!« ozbiljno će župnik. »Nemojte biti tužibabe. Vi znate, kako je psovka gadna i Bogu mrska. Ali nisu Bogu mili ni oni, koji druge zlobno tužakaju. No sad da ponovimo. Ima li više bogova, Petre?«

»Ima u nas dvije tisuće.«

»Šta to buncaš? Od koga si to čuo?«

»Od moga ćaće. On veli: dolar je moj bog, a ja sam ih donio 2000 iz Amerike.«

Djeca prasnu u smijeh, no župnik će ozbiljno:

»Djeco, budite mirni. A ti, Petre, pozdravi ćaću, da će za godinu govoriti drugačije. Njegovi će krivi bogovi kroz grlo, a pravi Bog vjekuje.«

Međutim jedna djevojčica pograbi drugoj pisamce i preda ga župniku:

»Vidite, gospodine!«

Župnik uzme čitati: »Draga ženo, dođi doveče, ne će nas vidjeti...«

»Ko je to pisao?« zapita župnik zatomljujući ljutav i žalost.

»Ante Crnić Pepici Klepčevoj... Njih dvoje...«

Svećenik nije dao, da učenica dokrajči rečenicu. Kad je poslije učitelju sve ispričao, Zvonko će mu ozbiljno:

»Ne pregone djeca, moj prijatelju. Neki su roditelji djecu posve zapustili, a drugi su je poživinčili. Ja gledam iz prikrajka, kako se djeca ponašaju, pa se devetim.

Hvala mome dobrom pàpi i mami, uzgojen sam ćudoredno, a ne kao današnja zapuštena djeca, od koje ne će, ako tako pođe dalje, domovina dočekati dobra...«

5.

Na osvitu nove slobode zamračili su nebo nad hrvatskim narodom brzo novi oblaci. A među tim oblacima bilo je i crveno ožarenih...

Iz Rusije su se vraćali mnogi, zatrovani razornim političkim krilaticama, koje su ondje prevladale. Tako su općem nezadovoljstvu, koje je i kod nas iza rata bilo uzelo maha, razni javni i potajni boljševici stali stavljati na glavu svoju šubaru. K tome su se i iz Amerike stali mnogi vraćati kući natrušeni komunizmom. Tako je u Čelopek Tadija Crnić već iz Amerike došao kao komunist. Ipak je gradio, dograđivao, pregrađivao, otimao, varao na svake ruke, i to samo za se. Drugima je dokazivao očevidno, da je vlasništvo krađa, pa da mu ne može niko prigovoriti, što tu krađu oduzimlje. Samo mu nije išlo u glavu, kad bi ko u njegovoj krčmi pio, a ne bi platio, ili bi zatekao tuđe blago u svojoj livadi. Onda je i sud imao posla. Drugoga je znao podsjetiti, da Bog u sedmoj zapovijedi zabranjuje krađu, otimačinu, prevaru. A u četiri oka bi spominjao: »Još bi se kršćanski zakon dao podnijeti, da nema sedme zapovijedi...« No otkad se Tadija vratio iz zelenog kadera, a Vujić-Lisac iz Amerike i Kajfeš iz Rusije, prometnu se i Tadijina krčma u zbornicu, u kojoj se svaku noć raspravljalo, vijećalo i stvarale osnove, kako bi se srušio stari gnjilež i Čelopek pretvorio u kutić raja, u kojem ne će biti Boga ni duše ni crkve ni molitve.

Stari je sveznadar Pajo znao, što se u čijem loncu vari po svem Čelopeku, pa je razbijao glavu, kako bi doznao, što pletu ona tri i z n a b o š c a. Znao je starac, da su doušnici i prisluškivači, niske živine, podle duše. Ako je i bio radoznao, čuvao se svakoga podlog čina. Ipak je nabrzo doznao za pletivo iznabožaca. Kad je išao zvoniti naveče Zdravu Mariju, zatekao je iza crkve Crnićeva sina Antu i Pepicu.

»Šta se tu motate, gadi?« vikne na njih starac misleći, da bi se mogli uvući i u crkvu.

»Gad si ti i onaj, komu služiš!« bezobrazno će deran. »No ne ćeš dugo ni ti ni on.«

»Što veliš?« zastane starac.

»Velim, da je sada naša vlada. Kad moj tata bude načelnik, selit će popo, kamo ni ne misli. Odzvonit će i Zvonku i njegovoj...«

»A ko će vas učiti? Ne će valjda lugar,« dobaci starac.

»On će biti bilježnik, a učitelj će biti naš Jure Kajfeš. Kud ćeš onda ti, stari vukodlače?«

»To si valjda rasporedio ti i tvoja mudra Pepica, a dogodit će se, kad ošišate pse...«

»Prisluškivao sam ja pod posteljom, kad su se njih tri razgovarala u sobi. Ako ne vjeruješ meni, pitaj Tomu Vranića, koji je došao iz Rusije. On će biti pandur mjesto Joze Dražića.«

»A ko će biti plovan, mudra glavo?« pita Pajo.

»Jure je rekao, da nam plovana i ne treba. Kad nema Boga, ne treba ni popa. Ćaća će zakoniti i nadijevati imena.«

»Pa je li tebe već pozakonio s tvojom Pepicom, momče? Ako nije, neka se požuri, dok ga ne odvedu u hlad.«

»Neka se podufa ko dirnuti u moga ćaću! Dobit će od Trockoga!« razgoropadio se Anto.

»A koji je to bijes?«

»Ruski car. Jure Kajfeš kaže, da će taj car na krilima doći amo s velikom vojskom, pa će oduzeti svima sve i dati mome ćaći. A ćaća će kao mali bog stanovati u crkvi.«

»Sad vidim, da si lažitorba. Odlazi, derane, ti i ova poselarka. Ako vas još jednom zatečem!...«

Starac otvori crkvu i stane zvoniti. Molio je Pozdravljenje, ali je sve prebirao misli. Kad je zaključao crkvu, polako će po selu. Prvoga susretne Vranića, omalena, mršava, obrijana, u starom vojničkom odijelu, pa ga prvi pozdravi i zapita:

»Kamo, gospodine stražaru?«

Toma se lecnu:

»Valjda ti je izbrbljao Pajo Drenić. Pravo vele, da je slinav... Ili je Dane Mrsić... Ni on ne zna začepiti gubice...«

»Nije ni Pajo ni Dane, već Ante...«

»Ante Lulić? Žao mu je valjda... Ili Ante Delić? Pa da se čovjek u koga ponada! Pa što ti je još rekao?« Toma će.

»Sve! Ti pandur, lugar bilježnik, Tadija načelnik, Jure učitelj... Popa vam ne treba...«

»Boljševici su poslali Boga u penziju!« naruga se Toma Vranić.

»I ti si dakle iznabožac, moj Toma! Igrajte se vi svi s Bogom, ali znajte: Bog nije mačka, da ogrebe. Ali Bog ima vunene noge, a gvozdene ruke...«

»Moj sveznadaru, ti si samo svirala. Kako pop puše, tako ti sviriš.«

»A ti si đavolski bubanj, po kojem bubnjaju odmetnici Božji i izdajice naroda. Vrati se na pravi put, budi čovjek!« završi sveznadar i ode, kad je vidio, da mu je svaka riječ uzaludna.

6.

Opet je zamirila ljubica, procvjetao drijen, nabrekla gora. Primakao se sv. Marko. Željno su ga očekivali svi. Tadija se Crnić spremao, kako će na sam blagdan osramotiti mrskoga popa i njegove prijatelje. Skupit će se praznovjerne svjetine iz okoliša. A on će pred svima pokazati goli oltar, začađenu crkvu, pusti zvonik. Baš će onda otići u crkvu pa će ponijeti i svijeću, sve ako u crkvu nije zavirio ni na Božić. Lugar je već po selima pričao, da će i na Markovo biti Veliki petak, a Kajfeš je svojim vjernima govorio:

»Baš voda na naš mlin. Kad dođe Trocki, preuredit ćemo crkvu za sovjetski ured.«

No zabezeknuše se sva trojica, kad na dan sv. Marka stari sveznadar zorom otključa crkvu, a malo zatim zazujaše milo posvećena zvona. Zadevetiše se i drugi ljudi, pa neki od milinja i zaplakaše. A kad poslije

svijet nagrnu u crkvu, razvedri se svakome lice. Župnik je začađenu crkvu dao za prvi mah pobijeliti, a na oltaru se kočio novi pozlaćeni kip sv. Marka. Trolist nije vjerovao na prvi mah. Kad se skupilo dosta stranjskog svijeta, odjenuše se svečano budući načelnik, bilježnik i učitelj, pa će u crkvu sa svijećama u ruci. Ostave svijeće na oltaru, razgledaju radoznalo novi kip i crkvu pa će između svijeta van.

»Takvi su oni svuda, ove narodne pijavice!« prozbori na vratima Kajfeš.

»Very well!« prihvati lugar, a Tadija dometne:

»O yes! Svi mi znamo, da je Marko izgorio, kad je ono pop zapalio crkvu.«

»Ne revi tu!« prekine stari Pajo. »Kad je crkva bila planula, bio je gospodin u Senju.«

»Ko tebe što pita, stari zvekane! No kad već hoćeš, ko vam je posudio onaj kip Markov?« zlobno će Tadija.

»Gospodine boljčovički načelniče,« porugljivo će starac, »ono je kip sv. Marka. A da znaš, on je bio evanđelist, a nije ni po Americi ni u Čelopeku varao ljude, ni krao tuđu muku, ni podmetao vatre...«

»Šta tu brndaš, staro blebetalo?« prihvati lugar. »Reci, ko vam je dao kip toga evanđelista?«

»Ako nije neki lopov Petar Lisac, koji je pokrao našu općinsku blagajnu, pa odmaglio u Ameriku, onda je svakako neko pošteniji,« odvrati sveznadar.

»Stari durak!« dostojanstveno progovori Kajfeš. »Od koga ste posudili taj kolokol, mislim klepke iliti zvona?«

»Klepku bi trebalo tebi na vrat, ti odmetnička gnjido!« razljuti se starac. »Ostao si siroče bez oca i majke. Bio bi skapao od nereda i od gladi. Ko te je prigrlio i odgojio kao svoje dijete? Naš dobri gospodin. Ko te je iškolao. Naš gospodin plovan. Ko te je prometnuo u Zagreb na sveučilište? Gospodin pop Marko. Dok si bio u gemenaziji, nisi ga se mogao nahvaliti. Svakom si govorio: ‚Bit ću mu zahvalan do motike!' A sad si se odrekao Boga, pljunuo si na svoju vjeru, izdao si svoj hrvatski narod, pa s ovim drugim ludama radiš o glavi našem gospodinu. Znam ja sve, znam, što

vi pletete. Ali vam ne će pomoći ni vaš Trocki ni lucifer. Bit će vam tijesan Čelopek...«

Trolist se pobra brže bolje između naroda, a starac nastavi:

»Pogledajte ih! Bježe kao pokisle kuje! To su vam tri najgora iznabošca. Donijeli su svijeće u crkvu, tobože da ih svijet vidi. Mislili su, da će sve naći golo, pusto. A kad su vidjeli, da je sve uređeno, ušao je u njih lucifer pa ih naputio, kako će obružiti i ocrniti našeg župnika.«

»Ali, starče,« zapita neki starac ispod Velebita, »otkud vami tako brzo zvona? Mi smo istom počeli smećati...«

»A nami nije trebalo, moj starino!« nasmije se sveznadar. »Mi smo svoja stara zvona iskopali...« I ispriča, kako su za rata sakrili svoja stara zvona. A prije velike mise zahvali župnik onima, što su kupili novi kip, kao i onima, koji su uz veliku opasnost spasili zvona. Ljudi su iz drugih sela kimali glavom i tukli se po čelu:

»Eto, puste pameti!« Da tako mi uradismo, puna šaka brade...«

Dok su se susjedna braća svećenici razgovarala za stolom župnika Marka, uđe stari učo Utvić, pozdravi sve i ispriča se, što nije mogao prije doći. Počela je zemlja privlačiti zemlju. Ipak se eto izvukao i dovukao.

»A moradoh prije,« nastavi, »i sužnja otkupiti.«

Sustolnici se zgledaju i viknu zajedno:

»Kakvog sužnja, pàpa?«

»Pa našeg iznabošca Judu Iškariota, kako ga zove naš sveznadar, gavana Crnića. Dođe k meni njegova robinja, t. j. jadna njegova žena, pa cvili, kumi: ‚Pomozite, ako Boga znate! Danas je zbor. U birtiji svijeta sila. A žandari došli po Tadiju i već ga svezali, da ga vode kotaru. Znate ono, što je na gospu Maricu...' Ne počasih časa pak za njom. Uzmem moliti žandare te na moju riječ pustiše onu kukavicu. A rekoše mi, da imaju Crnića na rovašu i radi drugih stvari. No sutra mora sam kotaru. Inače će mene za vrat, a njemu će zatvoriti krčmu. Kad sam pošao ovamo, čujem onoga Kajfeša,

gdje razlaže hrpi ljudi: ‚Vidite, da vrana vrani očiju ne vadi! Stari je i naslao one krvnike na prava čovjeka, kojega je lažno optužio njegov sin. Naslao ih je zato, da poštenjaka upropasti ili pošteno operuša. Dolje pokvareni buržuji!' Pristupim bliže i zapitam: ‚Kajfa, koji je to stari, što je naslao krvnike? Nuder brnjicu na gubicu, pa ne laži, jer su u laži kratke noge. Ako iko peruša Crnića, nije daleko neki gizdelin, đače nedouče.' Međutim se pokazaše i oružnici, a Kajfa uhvati maglu... I vjerujte, gospodo, držim, da je baš onaj fićfirić ili lugar naslao žandare baš danas.«

»Ta oni su najdeblji prijatelji!« prihvati pop Ivica. »Puška ih ne će, ne bi se tako nevjerili...«

»O moj pope Ive,« uzvrati stari učitelj, »gdje je vjera u nevjeri? Ovaj naš krasni trolist ne vjeruje u Boga ni u dušu, pa žive onako živinski: gdje bolje, tu dulje. Slažu se, gdje treba nauditi drugome. Ali otkad je novi, svak sebi voli! Ovima je iznabošcima Crnić zazorniji nego ikome. Da su njega danas zatvorili, njih bi dvojica sladili usta Tadijinim medom, a grdili bi pokvarenu gospodu. Da je Marta Crnićeva mlađa i pokvarenija, brzo bi se i radi nje zavadila sva trojica. Ionako naćuknuh, da je Tadija nudio Kajfešu svoju ženu za njegovu Ruskinju. No Marta je čestita žena, ali kako rekoh robinja. Eto, gospodo, čim nas usreći rat i Amerika.«

»Da, braćo moja, ponavljam i ja,« prihvati domaćin, »eto čim nas usrećiše. Dosada je naš svijet bio mlak i slab. Naši su pjesnici i političari govorili o golubinjoj ćudi hrvatskoga naroda i kovali su ga u zvijezde. Zapravo su mu sipali prašinu u oči, da ne pozna svojih mana i teških grijeha. I naš je narod poput razmažena djeteta za sve zlo i nedaću bacao krivnju samo na drugoga. Ipak je hrvatski narod sačuvao vjeru u Boga i pouzdanje u se i u svoje ljude. Bilo je u nas grijeha i grješetina, ali je bilo i vrlina. A sada se okreće sve strmoglavce. Ruši se stubokom sav stari poredak. Izrodi i tuđi plaćenici, do u srž pokvareni, svojim primjerom i zavodljivim krilaticama truju hrvatskom narodu srce, otimlju mu vjeru u Boga, a tim ga vode u bezdan. Sva-

koga narodnog prijatelja, a pogotovu nas svećenike mora zazepsti srce, kad sve to vidi. Pakleni je zloduh razasuo svoje poslanike po svoj Hrvatskoj. Povratio se u ona mjesta, iz kojih je bio potjeran, sa sedam duhova gorih od sebe! Što ćemo, braćo?«

»Da, što ćemo?« ponoviše svi zabrinuti.

»Radimo, gospodo, provodimo katolički pokret, katoličku akciju!« javi se Ljubo.

»Sve je to lijepo,« prihvati stari učo Utvić. »U gradu se to još i dade. No u selu je gotovo nemoguće. Ja nisam svećenik, pa mogu suditi nepristrano. Veliš ti, Ljubo, širimo katolički pokret. A kako? Sve su nas, a pogotovu svećenike, proglasili pokvarenom gospodom. Kakvo dobro može svijet očekivati od pokvarena čovjeka? Reći će ko: ‚Treba pokazati, da nismo pokvarena gospoda.' A kako? Gluhu šaptati i slijepu namigivati. Radite vi osam dana, protivnici će sav vaš rad srušiti u jednu noć.«

»Treba osnivati katolička društva,« prekine Ljubo.

»Lijepo je i to, moj prijatelju,« prihvati učo. »No evo: naš je Marko osnovao djevojačko društvo. Dok mu je bila na čelu moja snaša Milka, sve lijepo napreduje, cvate. Tako i kasnije. No dogodi se, dođe amo zarobljen Talijan, zavrti glavarici glavom i odvede je na Rijeku, a ona se vrati ojađena. Njezin je zavodnik već bio oženjen. Njezina sramota razbi društvo . . . Marko je osnovao i Apostolstvo molitve i Vojsku Srca Isusova. Znate, da u Čelopeku nije niko kleo ni psovao. Ali najprije dođoše neke mlade iz drugih sela, koje bez vraga ni u kuću ni iz kuće. A onda se vratiše i momci i oženjeni ljudi, kojima je svaka druga riječ psovka ili bestidna riječ.«

»Pokušao sam ja, braćo,« prozbori Marko, »nagovarao sam. Ali ljudi kažu: ‚Koja korist? Imali smo društvo, pa se raspalo.' A ja nato: ‚Pa juče ste jeli i opet ogladnili. Zašto opet jedete?'— ‚E, to je drugo!' uzvraćaju oni. No ne smijemo sustati . . .«

»Trebalo bi,« javi se mazalački župnik, »da se u politici snađemo s pukom. Moramo raditi sporazumno.«

»Čini mi se, da je kasno,« ozbiljno će Marko. »Mi smo se držali odviše crkve i sakristije. To i jest naše polje, i bilo bi najbolje, kad naši međaši ne bi preoravali međe. No vidiš li, brate, da su oni zaorali posred naše njive? Politiku vode gulikože, komunisti i drugi kojekakovići. Možemo li mi za njima?«

»Pa kud svi Turci, tud i ćelavi Mujo. Barem ćemo kočiti kola.«

»Dašto, boljševici će tjerati u propanj, a mi ćemo kočiti. Ko s vragom tikve sadi, o glavu mu se razbijaju.«

»Ima i takvih, koji kažu, da će doći na vlast oni, koji će nam zatvoriti crkve,« prozbori supetarski župnik.

»E pa i to ćemo vidjeti. Zatvore li, izigrali su sami sebe. Hrvatski je seljak odan svojoj vjeri i crkvi. Mogu razni crvendaći dolaziti i koješta mu govoriti, jer je naš čovjek dobričina, pa sve sluša. Ali neka netko dirne u njegovu crkvu, da vidite, kako će skočiti. Svog ognjišta i svoje crkve ne će on nikom dati . . .« završio je župnik Marko, a svima je bilo, kao da im je govorio iz duše.

7.

I zaigralo se vrzino kolo na sve strane pa i u Čelopeku. Tadija je Crnić odležao kod kotara mjesec dana. Međutim je njegova planinka izjavila Kajfešu i Vujiću, da je i mila gosta tri dana dosta, a njih se dvojica i barinja Ruskinja goste dan na dan. Roče i druge, a niko ne otvara novčarke, nego joj još izopačiše djecu. Vujić je već prije pripravljao građu za novu kuću, a za prvi je mah popravio svoj dio kuće Liščeve i primio svoga druga i družicu. No još je Crnić počivao u hladu, a prijateljski se sir pokvario.

»Pravi boljševici moraju imati sve skupno,« dokazivao je lugar, pa i Mašenka mora biti moja i tvoja.

»Ne dovedoh je ja iz Rusije za tvoj brk,« prosvjedovao je Kajfeš.

»Ti si durak!« naljuti se Maša. »Ja sam slobodna žena. Ljubim, koga hoću i dokle hoću. S Pjotruškom mi

je lijepo. A što ćeš ti dati, beskućniče? I ptica savija sebi gnijezdo...«

Kajfeš je bio bijesan, poništen, ali osamljen. A za dva tri dana dođoše oružnici, premetnuše Kajfešove kovčege i nađoše boljševičke spise i proglase. Uzalud su tražili Juru. On se pokazao istom naveče, kad su oružnici otišli nakon uzaludne potrage. Još je jednom pozvao svoju Mašenku, nek ide s njim. Molio ju je i zaklinjao i grozio se osvetom sovjeta. Ona mu se samo nasmijala:

»Ja imam svoje gnijezdo, a ti si durak.«

»Smrvit ću vas oboje!« ražestio se Kajfeš i munuo u noć.

A kad je Tadija Crnić došao kući, našao je zatvorenu boljševičku »kovačnicu«, u kojoj je s drugovima kovao i snovao osnove. Ali je opazio, da je istočeno dosta vina, i to za gotove novce. Bilo je među njima i dolara. Naveče su dolazili Američani, da se razgale nakon teškog truda tamo preko Lokve i da zečjom krvi iz Tadijine bačve rastjeraju g e s i ponove svoj o l r a j t, v e r i v e l i g u d b a j... Lugar se Vujić nije primicao k njima. Bio im je zazoran još iz Amerike. No u Čelopek su dolazili prijatelji naroda sad odovud, sad odonud, navraćali se k Tadiji, vadili debele novčarke... Zaredaše i skupštine. Na prvu, dosta daleko od Čelopeka, pođe sve, i kljasto i šepavo. Lugar je išao od kuće do kuće i prijetio se svakome: popu će zatvoriti crkvu, učitelju školu, načelniku općinu. Kad se opojeni svijet nakvasio kod Tadije, Vujić je bjesnio protiv župnika i Utvića, koji ne htjedoše poći. Za kratko će vrijeme protivna stranka držati sastanak u samom Čelopeku, a Vujić će opet oholo: »Sad će se vidjeti, ko je uz narod!« I opet će nakon skupštine grditi izdajice i odmetnike. Na dan izbora je Vujićevo ime bilo na tri listine. Lugar je čuvao kutije triju oprečnih stranaka. A to je radio samo zato, da »kao službenik bude nepristran«. Nakon izbora je pohodio župnika, pa stao obilaziti kao mačak oko vruće kaše, a napokon će:

»Eto vidite, gospodine župniče, što je seljačina. Ne čudim se onim mutlačima, što nisu vidjeli svijeta dalje

od Velebita. Ali se čudim onim šarenjacima, što su obili svu Ameriku. U osam dana su promijenili osam stranaka. A prešli bi za jedan dolar u sto vjera. Ja sam htio samo ispipati. Eto vam onog našega Tadije. Ističe, da je nekakav komunist, a razumije se u komunizam kao magare u kantar. Puka je neznalica. Rado bi prestenjati svijet. Ne bi dao Bogu štapa, da ubije vraga. Grmi na popove, da im treba dati u šake motiku i lopatu, a sam se nikad ne laća težačkog posla. Rado bi biti načelnik, a ne zna se čestito ni potpisati. Ja mu kažem: ‚Ne diraj ti u našeg plovana. Zna on, što radi.' A Tadija pred pijanim ljudima: ‚Treba mu zatvoriti crkvu.'«

»A eto, meni rekoše, da je to govorio neko drugi,« prekine ga župnik.

»Znam, znam, i Tadija Crnić mene crni. Ali samo nek ne laje, jer bi mogao otpiriti poput Kajfeša. Misle oni: Vujić će igrati uz njihovu svirku. A ne znadu, da sam ja bio dobrovoljac i da sam se uvukao u Crnićevu boljševičku kovačnicu samo zato... Ali se vi, gospodine, čuvajte i Tadije i svih onih, koji piju u njegovoj gostionici. A ne bi bilo zgorega, kad bi onako napisali dva retka velikom županu.«

»Gospodine lugaru, nisam bio i ne ću da budem tužibaba. Vlasti imaju svoje pouzdanike, a ja imam dosta svoga duhovnog posla,« izjavi ozbiljno svećenik.

A nije mu ni trebalo, jer je naskoro dobio od duhovne oblasti povjerljivu obavijest, da građanske vlasti paze na nj, jer da šuruje s komunistima i drugim neprijateljima mlade države. Malo poslije doznade, da je »pravi državljanin« optužio Crnića i nemalo sve Čelopečane zbog komunizma. Svi oni da kuju i snuju u kovačnici Tadijinoj, dok općina i župnik žmire na oba oka. Odonda su oružnici bili svagdanji gosti u Čelopeku, a Crnićeva krčma prazna. Općinsko poglavarstvo javi višoj vlasti, da je pravi pravcati komunist samo onaj, koji je odavna pokrao općinski novac, a sad blati druge, da odvrati od sebe pozornost.

Jedne noći planu i lijepa čelopečka šuma. Kod istrage izjavi većina Čelopečana:

»Ne zapali je niko drugi, već glavom lugar.« Dašto, dokaza nije bilo. Samo je lugar sam zamolio, da ga premjeste onamo, gdje ga ne će uznemirivati čelopečki ćurlikani.

Župnik je Marko upro iz petnih žila, ne bi li obnovio opet živu crkvu, koja se bila stubokom poljuljala. Laćao se svih sredstava, ne bi li najprije ljude privukao u crkvu. I počeli su dolaziti najprije starci, a onda invalidi, pa i Američani. Marko je opet veselo propovijedao, a i ispovijedao. Teško je bilo s mlađarijom, koja je sve više divljala. Momci su i cure dolazili k crkvi u kolo i u igru. Boljelo je srce i Marka i sve pametnije ljude, kad su vidjeli, gdje sve više nestaje starinske nošnje, koju je zamjenjivala tuđinska paučina iz dućana. Krešo je Utvić znao često prigovarati američkim tetama, zašto im kćerke ne bi sijale konoplju i lan, pa same stupale, trle, prele i tkale. No one su odgovarale:

»E gospodaru, ko bi se tim mučio? Ne znate vi, koliko je posla, dok se skroji košulja. Lakše je sto koraka do vašeg dućana.«

»Pa kako ćete razudati kćeri, kad ne znadu drugo, nego se kititi i mazati?« pitao ih Krešo.

»Dok je dolara, bit će i prosaca,« uzvraćale bi tete.

»A kad nestane dolara?«

»Široka je Amerika, gospodaru!« nasmijale bi se tete.

A međutim su Američani jedan za drugim iznovice sjedali na »šipove« u Avri ili gdjegod, pa neko do Njujorka, a neko i do Kalofonije. Ko je bio plićega džepa, dosta je bilo i u Francesku ili u Belgiju. A nekoga kišnog jesenskog dana dođe k župniku Marku njegov stari pàpa učo, pa će:

»Evo me sve po ovom blatu, da ti javim dvije novice prije, nego dozna tvoj sveznadar. Prva je, da je naš slavni lugar u novom boravištu promijenio vjeru. Ruskinja je htjela pred oltar prije, nego se krsti njezino dijete.«

»Naša Crkva s onakvima ne gubi ništa, jer onaj jadnik odavno ne vjeruje ni u toljagu,« primijeti župnik Marko.

»A druga je novica krupnija. Iškariot je obolio od jada i tuge. Znaš, da je prije nekoliko dana odmaglio njegov vrijedni sin Ante sa Klepčevkinom kćerkom. Ispraznio je prije svu očevu blagajnu. A danas je općina dobila obavijest, da je policija u Zagrebu uhvatila u jednoj trgovini dvojicu opasnih provalnika... Sad je Crnić došao k sebi, čupa sebi kose i viče: ‚Prst Božji! Bog me je pokarao!' — Sad će se i naši Čelopečani moći osvijestiti; a ti ćeš, župniče, opet moći lakše raditi.«

»Ali ne više u Čelopeku,« doda župnik Marko.

»Što veliš? Kako?« začudi se stari učitelj. A Marko mu pruži odluku, kojom ga biskup premješta u rodnu župu.

»Pa ti meni ni mami ni slovca! Nije to lijepo od tebe!« sjetno će starac.

»I meni je to prvi glas, moj pàpa,« iskreno će Marko. »Mislio sam u Čelopeku ostaviti kosti. No Božja je volja drugačija. Iz ovoga me kraja gone i oni odozgo i ovi odozdo. Evo čitajte, što mi piše prijatelj: svi su župljani protiv mene, a vlada traži pošto poto, da me moj poglavar premjesti...«

»Trista mu muka!« vikne starac, kad pročita pismo. »Opet pasja duša blati ove poštene ljude. No mi te ne damo! Ja ću još danas po ovom blatu od kuće do kuće.«

»Nemojte, pàpa! Znate, da moja majka čezne za našom starom kućom. A i ja bih rado pod stare dane učiniti štogod za ono mjesto, u kojem sam kanuo na svijet.«

»Ah, ko će meni zaklopiti oči, ko li će me sahraniti?« sjetno će stari učitelj.

»Pa eto, pàpa, Skurina nije baš daleko. Vi i mama možete k meni, čim se okućim...«

A kad je župnik Marko odlazio iz Čelopeka, ni živa duša ne ostade u kući, nijedno oko ne ostade suho. A starac Utvić otprati svoga Marka i staru Anicu sve do Skurine. Kad ga prepoznaše starci i nekadanji mu učenici, primiše ga s veseljem kao i svoga novog župnika.

Stari je sveznadar Pajo sam svojom rukom složio na kola sve pokućtvo svoga gospodina. A kad je došao u Skurinu, progovorio je ljudima:

»Zahvalite Bogu, što vam šalje ovu blagu dušu. Među vama je nikao, ali je odavno otišao između vas. Svaki dan je gledao Sv. Oca Papu, pa je, vele, često blagovao i za njegovim stolom. Papa ga je najprije poslao k nama; a sad ga evo šalje, da vas vodi putem Božjim.«

Kad su se kola vraćala u Čelopek, starac je oklijevao i češkao se iza uha. Napokon je probijelio:

»Gospodine župniče, bojim se, ne ćete se znati snaći. Eto ja bih za koji dan, pa sve da idem pješice u Čelopek...«

»Ostani, vjerni moj starče,« prihvati ganut Marko Župan. »Ostani ovdje. Ionako te niko ne čeka u tvojoj kući.«

Hoćete li vjerovati, da je stari Pajo ispričao sve ove zgode?

KRAJ

O PISCU OVE KNJIGE

Pisac ove lijepe pripovijesti dr Fran Binički jedan je od najneumornijih hrvatskih književnika. Živući u zabitnom ličkom selu, u svoj rodnoj župi, i vršeći kao revan Božji pastir službu, u kojoj je život svoj posvetio katoličkoj Crkvi i duhovnom dobru hrvatskog naroda, on ne propušta nijednog slobodnog časa, a da ne uzme u ruke pero (ili da posljednjih godina sjedne uz stroj za pisanje), te piše i stvara vlastita književna djela ili prevodi slavna književna djela drugih naroda na hrvatski jezik. A čini se, da najradije u pripovjedačkom obliku kazuje događaje prošlosti, da uzveliča misli vodilje hrvatskog narodnog života tražeći im puta do hrvatskih srdaca. Tako je nastala i ova pripovijest, koja nas prenosi u događaje iz doba davno prije svjetskog rata, ali povezuje te događaje i s onim, u što je hrvatski narod dospio u prvo doba iza svjetskog rata, pa tim pisac tu daje vjerno zrcalo cijelog jednog dvadesetgodišnjeg hrvatskog razdoblja, koje nije od nas tako daleko, te se svakom čini, kao da je jučer bilo. U tom je privlačivost ove pripovijesti i tim će ona osvojiti tisuće čitalaca širom dragih hrvatskih krajeva.

Dr Fran Binički rodio se 11. srpnja 1875. u Malom Selu (Malom Mušuluku), koje se nalazi u župi i općini Lički Osik. Tu je svršio i pučku školu. Neko mu je vrijeme bio učitelj i pisac Ivan Devčić, koji je živio od g. 1858. do 1908. i od kojega je Društvo sv. Jeronima g. 1906. izdalo knjigu pripovijesti »S ličkih vrleti«. Gimnaziju je dr Binički učio u Gospiću te je tu bio đak pjesnika Krste Pavletića, koji je živio od g. 1865. do 1919. (pri kraju je života bio i predsjednik Matice Hrvatske u Zagrebu) i koji je napisao vrlo lijepe kazališne glume o hrvatskim kraljevima Petru Svačiću, Stjepanu Tvrtku i druga književna djela. Kad je dr Binički svršio gimnaziju, otišao je u Senj, da ondje u bogosloviji uči za svećenika. Godine 1899. zaređen je za svećenika, a onda je u Innsbrucku u Tirolu položio doktorat iz bogoslovskih nauka. Čim se vratio u domovinu, postao je profesor na bogosloviji u Senju te je tu službu vršio punih 17 godina, dok nije g. 1919. bogoslovsko učilište u Senju bilo ukinuto. Tada je dr Binički otišao u Liku za župnika, i to najprije u Široku Kulu, a g. 1924. u Lički Osik, gdje je sve do danas. Dr Binički se ponosi, što je župnik župe, kojom je prije kojih 250 godina upravljao slavni pop Marko Mesić, osloboditelj Like od Turaka.

Dr Fran Binički je vrstan književnik, a glavna mu je odlika, da piše lijepim, jedrim, čistim hrvatskim jezikom izbjegavajući sve natruhe, koje nažalost naš lijepi jezik pod raznim tuđinskim utjecajima sve više kvare i izobličuju. U

njegovu se jeziku osjeća, da je sagrađen na temeljima pučkoga govora i hrvatskih narodnih pjesama, pa to daje njegovu pisanju posebnu ljepotu.

Najviše se dr Binički istakao svojom sitnom suradnjom u velikom broju katoličkih listova, časopisa i novina objelodanjujući u njima svoje članke, pripovijesti, crtice i pjesme. Jedna od prvih njegovih tiskanih pjesama bila je »Ban Domagoj«, te je dr Binički najzaslužniji, da je ime i značenje tog hrvatskog vladara postalo toliko poznato i tako značajno u životu današnje katoličke Hrvatske: on je naime dao prvom društvu katoličkih sveučilištaraca u Zagrebu g. 1906. ime »Domagoj«, pa je otada cijeli hrvatski katolički preporod nazvan domagojskim pokretom. I o drugim hrvatskim velikanima iz prošlosti pjevao je dr Binički pjesme povjestice.

Veća djela dra Frana Biničkoga jesu: »Ivan Hrvaćanin«, roman iz doba, kad su Hrvati g. 1526. izabrali Habsburgovce za svoje kraljeve (izdanje Društva sv. Jeronima), zatim još jedan roman, koji je izašao u Americi. Sad evo i ova pripovijest »Na ruševinama« ulazi među veća njegova djela. Društvo sv. Jeronima izdalo je g. 1925. prigodom tisuće godišnjice hrvatskoga kraljevstva i njegovu kratku povijest katoličke Hrvatske pod naslovom »Predzide kršćanstva«. Znatan je i opsežan i prevodilački rad dra Biničkoga. Preveo je od poljskoga slavnog pisca Sjenkievića velike roamne »Križari« i »Potop« za Društvo sv. Jeronima, zatim »Život Kristov« od slavnog talijanskog pisca Papinija za Zbor duhovne mladeži senjske i druga književna djela.

Dr Fran Binički je i vrlo zaslužan hrvatski narodni borac. U ovoj pripovijesti »Na ruševinama« očituje se sav žar njegove hrvatske ljubavi i borbenost za hrvatsku slobodu, pa u župniku Marku često vidimo baš samoga pisca u njegovu požrtvovnom vjerskom i narodnom radu te u stradanjima. Dr Binički je kao čelik Hrvat bio progonjen od svih mogućih vlasti, ali najteže je stradao za vrijeme diktature g. 1932., kad je nedužan samo radi svog hrvatstva odsjedio 8 mjeseci u zatvoru u Mitrovici. Pa ipak je iza toga i dalje ostao samo župnik na zabitnoj ličkoj župi, jer za ono, što je radio i trpio, nikad nije tražio nagrade, a već i jest tako na ovom svijetu, da obično baš najzaslužniji ostaju po strani od svih nagrada i priznanja...

Društvo sv. Jeronima se ponosi, da među svoje najodličnije suradnike ubraja ovog istaknutog hrvatskog katoličkoga književnika i neslomivog hrvatskog borca, koji u tihoj svojoj svećeničkoj zabiti svu nemornost, svu ljubav, svu dušu svoju prinosi hrvatskom narodu i njegovoj boljoj sreći, koju — daj, Bože — da u punoj mjeri još živ dočeka.

U Zagrebu 11. srpnja 1940.

Dr Josip Andrić.